

Balkan Türk Edebiyatı Araştırmalarında Yeni Bir Boyut: Taşlara Akseden Edebiyat/
A New Dimension In The Studies Of Turkish Literature In The Balkans:
The Literature Reflected Onto The Stone
*Ertuğrul KARAKUŞ

Lozan Anlaşması'ndan Günümüze Batı Trakya Türklerinin Dil,
Kültür ve Sanat Alanlarında "Kadın" Olgusu/
The Case of Woman in the Language, Culture and Art Areas of the Western
Thrace Turks from the Treaty of Lausanne to the Present
*Feyyaz SAĞLAM

Bulgaristan'daki Kırım Tatarlarının Atasözleri ve
Bu Atasözlerinin Cümle Yapısı Bakımından İncelenmesi/
A Study on the Proverbs of Crimean Tatars in Bulgaria and Their Proverbs
in Terms of Sentence Structure
*Bülent HÜNERLİ

Pulevski'nin Üç Dilli (Makedonca-Arnavutça-Türkçe) Eseri ve Eserde Ele Alınan Konular/
Pulevski Trilingual Conversation Manual (Macedonian-Albanian-Turkish)
and Topics in The Manual
*Abidin KARASU

Makedonya- Kanatlar Köyünde Söylenen Nefeslerde Hacı Bektâş-ı Veli/
Hacı Bektash-i Veli in the Poems Village of Kanatlar in Macedonia
*Gülçin BALAT

KIŞ-WINTER 2019
ISSN:
1/1

balted

1/1

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ • 2019 • KIŞ / WINTER

balted

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
JOURNAL OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE
ИССЛЕДОВАНИЯ ТУРСКИХ ЯЗЫКОВ И ЛИТЕРАТУРЫ
HA BALKANLAR
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
STUDIES IN BALKANS

KIŞ-WINTER 2019
ISSN:
1/1

1/1

KURUCU / Founder
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

EDİTÖR / Editor
Dr. Öğr. Üyesi Atıf AKGÜN
Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul KARAKUŞ

İngilizce Editörü
Doç. Dr. Pinar FEDAKÂR

Genel Yayın Yönetmeni
Gülçin BALAT

EDİTÖR KURULU / Editorial Board
Dr. Öğr. Üyesi Abidin KARASU (Medeniyet Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Alpay İĞCİ (Uşak Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Bülent HÜNERLİ (Kırklareli Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÖZKAN (Afyon Kocatepe Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Rabia UÇKUN (Ege Ü.)
Mümin Mümin (BTAYTD)

BİLİM ve DANIŞMA KURULU / Advisory Board
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN (Trakya Ü.)
Prof. Dr. Arif AGO (Emekli)
Prof. Dr. Bilgehan Atsiz GÖKDAĞ (Kırıkkale Ü.)
Prof. Dr. Edina SOLAK (Zenica Ü.)
Prof. Dr. Ekrem ÇAVUŞEViÇ (Zagreb Ü.)
Prof. Dr. Fadıl HOCA (Makedonya Vizyon Ü.)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Ü.)
Prof. Dr. Hamdi HASAN (Emekli)
Prof. Dr. Haşim AKİF (Şumnu Ü.)
Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH (Erciyes Ü.)
Prof. Dr. Hüseyin MEVSİM (Ankara Ü.)
Prof. Dr. İrfan MORİNA (Pristine Ü.)
Prof. Dr. İsmail CAMBAZOV (Sofya Yüksek İslam Ens.)

Prof. Dr. Mahmut ÇELİK (İştıp Gotse Delçev Ü.)
Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Ü.)
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH (Erciyes Ü.)
Prof. Dr. Mustafa İSEN
Prof. Dr. Nedret MAHMUT (Köstence Ü.)
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Ü.)
Prof. Dr. Nimetullah HAFİZ (Bal-Tam/Kosova)
Prof. Dr. Oktay AHMED (Üsküp Kiril Metodiy Ü.)
Prof. Dr. Rıdvan CANIM (Trakya Ü.)
Prof. Dr. Salih OKUMUŞ (Pristine Ü.)
Prof. Dr. Sevim PİLİÇKOVA (Emekli)
Prof. Dr. Tacida HAFİZ (Bal-Tam/Kosova)
Prof. Dr. Yavuz KARTALIOĞLU (Gazi Ü.)
Prof. Dr. Yusuf HAMZAOĞLU (Emekli)
Prof. Dr. Zeynep ZAFER (Ankara Ü.)
Doç. Dr. Aktan AGO (Makedonya Halkbilim Enstitüsü)
Doç. Dr. Bülent BAYRAM (Kırklareli Ü.)
Doç. Dr. Eva CSAKİ (Pazmany Peter Katolik Ü.)
Doç. Dr. Ergin JABLE (Pristine Ü.)
Doç. Dr. İrina DRİGA (Ukrayna Bilimler Akademisi)
Doç. Dr. Liubovi CİMPOEŞ (Hitit Ü.)
Doç. Dr. Nuran Malta MUHAXHERİ (Pristine Ü.)
Doç. Dr. Özlem Demirel DÖNMEZ (İnönü Ü.)
Doç. Dr. Recai ÖZCAN (Düzce Ü.)
Doç. Dr. Terane Turan REHİMLİ (Bakü Pedogoji Ü.)
Doç. Dr. Tuba Işinsu İSEN (TOBB Ü.)
Doç. Dr. Tudora ARNAUT (Kiev Taras Şevçenko Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir HAYBER (Gazi Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet SAÇKESEN (S. Zaim Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Albana TAHİRİ (Tiran Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÖZBAY (Gazi Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi M. Emre ÇELİK (Cemal Biyediç Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Melinda BOTALIÇ (Tuzla Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Nazlı Rana GÜREL (Gazi Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Nevriye ÇUFADAR (Şumnu Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Nurcihan GÜNEŞ (Muş Alparslan Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Selçuk Kürşad KOCA (Sakarya Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Sibel BAYRAM (Düzce Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Ünal ŞENEL (Kâtip Çelebi Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Vejdi HASAN (Şumnu Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Zeki GÜREL (Gazi Ü.)
Öğr. Gör. Cuneys NURESKİ (Trakya Ü.)
Öğr. Gör. Feyyaz SAĞLAM (Dokuz Eylül Ü.)

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Journal Of Turkish Language and Literature Studies in Balkans
Cilt 1/Sayı 1/Kış 2019 - Volume 1/issue 1/Winter 2019
Editör Mektubu / Letter from the Editor

Saygıdeğer Okuyucu,

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi'nin ilk sayısı ile sizleri selamlıyor olmanın heyecanı içindeyiz. Dergimizin bilim kurulu üyesi olan ve Balkanlarda Türk kültürü ile ilgili birçok önemli çalışmaya imza atan değerli büyüğümüz sayın Prof. Dr. Mustafa İSEN Hocamız, dergimizin takdim yazısını kaleme alarak bizleri onurlandırmıştır. Sizleri söz konusu satırlar ile baş başa bırakıyoruz:

“Avrupa'nın güneydoğusunda yer alan bir yarımada olan Balkanlar, erken dönemlerden beri Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerden biridir. V. yüzyılda başlayan ve günümüze kadar devam eden Balkan halkları ile Türkler arasındaki ilişkinin ağırlık noktasını Osmanlılar dönemi oluşturur. Gazi Süleyman Paşa'nın 1350'li yıllarda Gelibolu'ya geçişi ile başlayan süreç, Batı Trakya'nın fethiyle (1361) devam eder. Ama bölge için asıl kalıcı Türk etkisi, I. Murat'ın Kosova zaferi (1389) ile sağlanır. Kanuni dönemine kadar devam eden fetihlerle bölge büyük oranda Türk yönetiminin eline geçer.

Bu uzun soluklu Türk yönetimi devresinde (1354-1912), özellikle de istikrarlı dönemde (1389-1699), Balkanlar'da her alanda büyük gelişmeler olur. Önce, Osmanlı'nın ilk dönem aydınlarının görev yerleri olan Gelibolu, Malkara, Edirne, Dimetoka, Serez, Vardar Yenicesi, Filibe, Üsküp gibi şehirlerde kurulan medrese, tekke ve zaviyelerle entelektüel ortam teşekkül etmeye; buralara sancak beyi, müderris, kadı, asker, kâtip veya tasavvuf erbabı olarak gelen kişilerce bilim ve kültür hayatı ilk ürünlerini vermeye başlar. Zamanla bu bölgede doğan Türkler veya İslamiyeti kabul eden Boşnak, Arnavut, Pomak, Torbeş asıllı Müslümanlar da eserlerini Türkçe yayımlamaya başlarlar. Bu yüzden Orta Asya veya Anadolu'dan farklı olarak, bu bölgede yazılı edebiyat sözlü edebiyat üzerinde yükselmez; yazılı edebiyat sözlü edebiyatla birlikte gelişir hatta ona takaddüm eder.

Balkanlarda başka bölgelerden farklı olarak üzerinde durulması gereken bir başka husus da, kitleler hâlinde Müslüman olan Boşnak, Arnavut, Torbeş ve Pomak gibi unsurların bu özelliklerinden dolayı dil, kültür ve sanatlarında ortaya çıkan değişimlerdir. Bu topluluklar, din değiştirmelerinin ardından, günlük konuşma dilindeki alıntılarının yanında Mevlid gibi dinî metinleri Türkçe veya kendi dillerine çeviri yoluyla hayatlarına dahil ederler. Böylece bölgede Türkçe olmayan ama bu dil ve kültürden önemli ölçüde etkilenen bir edebiyat meydana gelir. Yine bu etkinin uzantısı olarak, kendi dillerinde fakat Arap harfleriyle yazılan eserler kaleme alınır.

Balkanlarda bölgeden yetişen yazarların ilk eserlerine, erken sayılabacak bir evrede, II. Murat (sal. 1421-1451) ve Fatih Sultan Mehmet dönemlerinde (sal. 1451-1481) rastlanır. XVI. yüzyıl başlarından itibaren ise, başka alanlar gibi Osmanlı edebiyat kadrosunun önemli bir bölümü Balkanlardan yetişmeye başlar. Tezkirelerin verdikleri bilgilere göre, Osmanlı şair kadrosunun üçte bire yakın bölümü Balkan şehirlerinde doğup büyümüşlerdir. Tanzimat'tan sonra hatta yakın dönemlerde de Rumeli, Türkçe eserler yazan kişileri yetiştirmeye, Türkiye'ye göç eden yazarlarla da Türk kültür hayatına katkıda bulunmaya devam eder.

Balkanlarda Türk edebiyatının gelişiminde basın kuruluşlarının da önemli payı bulunmaktadır. XIX. yüzyılda Avrupa'dan alınan basın kurumu, ilk örneklerini Balkan şehirlerinde vermiştir. Üsküp, Kosova, Bulgaristan ve Batı Trakya bu bakımdan önemli bölgelerdir. Özellikle Selanik, Türk basın tarihi açısından önemli bir şehirdir. Benzer biçimde Romanya'da da çok sayıda Türkçe basın organı görülmüştür.

Filoloji yanında mimarlık, iktisat, şehircilik, askerlik ve siyaset alanında bu uzun tarih boyunca bölgede yer alan Türk etkisi çok ciddi boyutlardır. Dili, bu anlamda yaşanan hayatın bir yansıması olarak değerlendirecek olursak, Balkan halklarının dillerine girmiş yedi bin civarındaki Türkçe kelime, etkinin

Editör Mektubu/ Letter from the Editor

boyutlarını gösterir. Nitekim bölge ülkelerinin her biri yıllardan beri bu birikimin kendi millî tarihleri açısından değerlendirmesini yapmış ve bu amaçla Balkan Araştırma Merkezleri gibi resmî kurumlar oluşturmuşlar, buralarda uzmanlar istihdam etmişlerdir. Ülkemizde bu faaliyet biraz geç başlamış olmakla birlikte değişik üniversitelerin, bazı sivil toplum kuruluşlarının, hatta TİKA ve Yurt Dışı Türkler Başkanlığı'nın çabalarıyla önemli mesafeler alınmaktadır.

Artan bu çalışmaların Türk Dili ve Edebiyatı ile ilgili yayınlarına cevap vermek üzere BALTED (Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi) adı altında bilimsel bir dergi çıkarmak istiyoruz. Diliyoruz ki en kısa zamanda uluslararası statüye kavuşacak olan bu hakemli yayınlı uzun yıllar ülkemize ve bölgeye katkıda bulunacak çalışmalar gerçekleştirilebilir. Balkan Türkleri ve Edebiyatları, Türk Dünyasının diğer bölgelerindeki Türk Edebiyatlarından farklı olarak belli bir devlet ve akademi desteğinden yoksundur. Bu noktada Balkanlarla zengin tarihî ve kültürel bağları olan Türkiye önemli bir rol üstlenmiştir. Son yıllarda özellikle Balkan Türkleri hakkındaki araştırmalarda görülen artış; bu çalışmaların belli bir akademik seviyede ve bilimsel çerçevede yürütülmesini zorunlu kılmaktadır. BALTED (Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi), Balkan Türklerinin Türk dili faaliyetleri ve edebî üretimleri alanında faaliyet göstermeyi hedeflemektedir. BALTED, söz konusu sahadaki çalışmaların desteklenmesi ve bilimsel bir nitelik kazanması amacıyla kurulmuştur.

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi (BALTED), yılda iki kez Kış (Ocak); Yaz (Temmuz) olmak üzere 'e-dergi' olarak yayınlanacaktır. Dergi internet ağ sayfalarında belirtilen yayın ve yazım ilkelerine uygun olarak hazırlanmış olan bilimsel çalışmalar, **Dergipark** sistemi üzerinden dergiye yayın başvurusunda bulunabileceklerdir. Editör değerlendirmesi sonucu hakemlik sürecine alınan çalışmalar BALTED'in ilgili konu ve sahalardan titizlikle seçilen 2 (iki) hakeminin raporları neticesinde yayına alınacaktır.

Dergimizin Balkanlarda Türk dili ve edebiyatı araştırmalarına uzun yıllar katkı sunması temennisiyle, ilk sayısını siz okuyucularının istifadesine sunuyoruz."

Saygılarımızla...

BALTED Editör Kurulu

balted

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
JOURNAL OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE STUDIES IN BALKANS
ИЗСРЕДИНАНЕ ТУРСКАЯ РЕЧ И ЛИТЕРАТУРА ВО БАЛКАНИ
DERGİSİ
ARAŞTIRMALARI
DERSİSİ
HA
GAMAKK
BİR
N
HİREPTİP
HA
GAMAKK

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Journal Of Turkish Language and Literature Studies in Balkans
Cilt 1/Sayı 1/Kış 2019 - Volume 1/issue 1/Winter 2019

İÇİNDEKİLER
CONTENTS

Ertuğrul KARAKUŞ

Balkan Türk Edebiyatı Araştırmalarında Yeni Bir Boyut: Taşlara Akseden Edebiyat
A New Dimension In The Studies Of Turkish Literature In The Balkans: The Literature Reflected Onto The Stone
ss/pp:1-13

•

Feyyaz SAĞLAM

Lozan Anlaşması'ndan Günümüze Batı Trakya Türklerinin Dil, Kültür ve Sanat Alanlarında "Kadın" Olgusu
The Case of Woman in the Language, Culture and Art Areas of the Western Thrace Turks from the Treaty of Lausanne to the Present
ss-pp:14-17

•

Bülent HÜNERLİ

Bulgaristan'daki Kırım Tatarlarının Atasözleri ve Bu Atasözlerinin Cümle Yapısı Bakımından İncelenmesi
A Study on the Proverbs of Crimean Tatars in Bulgaria and Their Proverbs in Terms of Sentence Structure
ss-pp: 18-23

balted

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
JOURNAL OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE STUDIES IN BALKANS
ИЗВЕШТАНИЈА ПО ТУРКОЛОШКИ И ЛИТЕРАТУРНИ ИСЛЕДУВАЊА ВО БАЛКАНИ
BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Journal Of Turkish Language and Literature Studies in Balkans
Cilt 1/Sayı 1/Kış 2019 - Volume 1/Issue 1/Winter 2019

Abidin KARASU
Pulevski'nin Üç Dilli (Makedonca-Arnavutça-Türkçe) Eseri ve Eserde Ele Alınan Konular
*Pulevski Trilingual Conversation Manual (Macedonian-Albanian-Turkish) and Topics in
The Manual*
ss-pp: 24-33

•

Gülçin BALAT
Makedonya- Kanatlar Köyünde Söylenen Nefeslerde Hacı Bektâş-ı Velî
Hacı Bektash-i Veli in the Poems Village of Kanatlar in Macedonia
ss-pp: 34-45

Balkan Türk Edebiyatı Araştırmalarında Yeni Bir Boyut: Taşlara Akseden Edebiyat¹
*A New Dimension In The Studies Of Turkish Literature In The Balkans:
The Literature Reflected Onto The Stone*

Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul KARAKUŞ*

Özet

Türk-İslam coğrafyasında oluşturulan yazılı edebiyatın bir bölümüne de mezar taşları üzerinde rastlamaktayız. Özellikle İstanbul merkez/örnek alınarak oluşturulmuş bir medeniyet coğrafyası olarak Balkanlar'da, birçoğu yok edilmiş olsa da, yazılı mezar taşı örneklerine çok sık rastlanmaktadır. Bu yazılardan bir kısmı, Anadolu/İstanbul mezar taşlarında görülen kalıp ifadeler taşısa da, önemli bir kısmında da hem konu hem de ifade açısından kendine has özellikler görülmektedir.

Yahya Kemal Beyatlı, Salih Asım Bey gibi pekçok yazar ve araştırmacı tarafından "vatan" kavramı açıklanırken özellikle üzerinde durulan mezar taşları, birer dil/edebiyat kaynağı olarak da, farklı yarıklarla incelenmelidir.

Balkan bölgesindeki mezar taşları incelendiğinde görülmektedir ki; bu taşlar sadece taş işçiliği açısından veya tarihî değer olarak kıymetli değildir. Balkan Türk edebiyatı açısından; Ömer Osman Erendoruk, Rahmi Ali, Necati Zekeriya, Zeynel Beksaç gibi edebiyatçıların eserlerinde görülen Türkçe nasıl değerli ise, her birisi sanat eseri olan bu mezar taşlarındaki Türkçe de o kadar değerlidir.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar'da Türk Edebiyatı, Türk Mezar Taşı Edebiyatı.

Abstract

We encounter some examples of Turkish-Islamic geography's written literature on tombstones as well. Especially in Balkans, a geographic civilisation that is created by taking Istanbul as the centre/example, there are various tombstones to come across, despite the fact that many of them have been destroyed. Although some of these tombstones have pattern sentences that are also seen in their Anatolian/Istanbul counterparts, there are also authentic examples with unique content and expressions.

¹Bu metin; 1. Uluslararası Balkanlarda Türk Edebiyatları Çalıştayı (04 Aralık 2017-İzmir)'nda sunulan ve "özet" olarak yayımlanan bildirinin güncellenmiş tam metninden müteşekkildir.

* Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü. E-posta: ekarakus7984@hotmail.com
(Orcid: 0000-0003-4224-9691)

Ertuğrul KARAKUŞ

Tombstones, which are emphasised by numerous writers and researchers such as Yahya Kemal Beyatli and Salih Asim Bey when they explain the notion of "homeland", should also be examined with different approaches as sources of language and literature.

When tombstones in Balkan region are examined, it is seen that they are not only valuable with their stonemasonry or historical values. Turkish on these tombstones, each one of which is a work of art, are as much valuable as the Turkish observed in the works of authors such as Omer Osman Erendoruk, Rahmi Ali, Necati Zekeriya and Zeynel Bektaş in terms of Balkan Turkish literature.

Keywords: *Balkan Turkish Literature, Turkish tombstone literature.*

Uzun bir süre Osmanlı Devleti'nin etki alanında kalmış olan Avusturya-Macaristan hatından başlayarak Türkiye sınırına kadar uzanan bölge, yani Balkanlar, 14. yüzyılın son çeyreğinden itibaren öncelikle askerî, akabinde de sosyal, kültürel ve mimarî açıdan Türk-İslâm kültürünün etkisinde kalmıştır. Balkan bölgesi, Osmanlı Devleti dönemi öncesinde de gerek Hun, Avar, Kıpçak, Peçenek gibi Türk toplulukları gerekse de diğer Balkan halkları tarafından değişik sürelerde hâkimiyet altına alınmış, tarih boyunca cazibesini ve buna bağlı olarak da tartışmalı durumunu hep korumuş bir bölgedir.

Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesiyle sonuçlanan 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi(93 Harbi) öncesi ve sonrasında, özellikle de Balkan, 1. ve 2. Dünya Savaşları süresince bu tartışmalı durum artarak devam etmiş, savaş sonrası yapılan anlaşmalar da bu politik ve etnik tartışmaları nihayete erdirememiştir. Bu etnik, dinî ve kültürel tartışmalar sebebiyle, Balkanlar bölgesinde arşiv belgeleri, kitâbe ve bunun gibi her türlü yazılı belge daima önemini korumuştur. Balkanlar'ın hemen her bölgesine yayılmış olarak karşımıza çıkan Osmanlı dönemi mezar taşları da, her ne kadar büyük oranda tahrip ve yok edilmiş olsa da, etnik kökenlerin, dillerin-edebiyatların, dinlerin, mezheplerin ve kültürlerin adeta yarış içerisinde olduğu bu coğrafyada, somut birer belge olarak önemini korumuştur.

Bu "tarihî belge olma" niteliğinin yanında kitâbeli mezar taşlarının "manevî" ve "estetik" değerleri de haricen üzerinde durulması gereken konulardır.

Üsküplü olan Yahya Kemâl, asırlarca Türk kültür ve medeniyetinin Batı'ya aktarılmasında önemli bir merkez olan Üsküp'ü "Fatih devrinin ruhani bir mezarlığına" (46) benzetir ve evlerinin hemen yakınlarında bile insan boyunda mezar taşları bulunduğunu ve Üsküp evliyalarının sayılamayacak kadar çok olduğunu vurgular(46). Bu değerlendirmeler ışığında; Türk-İslâm senteziyle teşekkül etmiş şehirlerin hemen hemen tamamında, mezarlıklarla ve türbelerle iç içe geçmiş bir yerleşim kültürünün hâkim olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Yahya Kemal'in hakkında bu değerlendirmeleri yaptığı Üsküp şehrinde belediye başkanlığı görevini yürüten Sâlih Âsim Bey, Osmanlı sonrasında yazdığı eserinde, Üsküp'te Karşıyaka, Üryân, Bâdemlik, Hindi Baba ve Haydar Baba mezarlıklarının tamamen yok edildiğini, Müslüman mezarlık alanının sadece Kâdî Baba (Gazi Baba) Türbesi çevresiyle sınırlandığını ve iyi korunması gerektiğini vurgular(35).

Tarihî, manevî, kültürel ve şekil olarak sanat değeri taşımasının yanında belki de ihmal edilen bir özellik de "mezar taşı kitâbelerine yansıyan edebiyat"tır. Sanat tarihi araştırmacısı Semavi Eyice, mezarlıklarımızı, "sanat ve edebiyatımızın bir çeşit açık hava arşivi"ne benzetir(Kaya 2011).

Araştırmacı Şeyban ise mezar taşı kitâbelerinin dil ve edebiyat açısından değerini şöyle dile getirir:

"Türk dili ve edebiyatının en mühim kaynaklarından biri olan mezar taşı kitabeleri, nazım ve nesir ifadeleri ile, edebiyat tarihimizin ulaşılamamış hazinesi durumundadırlar. Mezar taşı kitabeleri döneminin dil ve ifade özelliklerini yansıtarak Türk dilinin tarihi seyrini takip edebilme imkanı verirler. Ölüm gibi insanların ziyadesi ile hissiyatını harekete geçiren bir hadise, mezar taşı kitabelerinde; ayet, hadis, vecize, atasözü, nesir, şiir, temenni ve dua olarak yankı bulmuş, Müslüman Türk' ün hislerine bu kitabeler tercüman olmuştur. Nazım olarak düzenlenmiş mezar taşı kitabelerinin birçoğunda rastladığımız ebced hesabıyla tarih düşürme usulünün tam anlamıyla çözümlenmesi, bu kitabeler değerlendirilmeden yapıldığında eksik kalır. Zira şairlerimiz ebced hususundaki kudretlerini en çok mezar taşı kitabelerinde sergilemişlerdir." (16)

Balkan Türk Edebiyatı Araştırmalarında Yeni Bir Boyut: Taşlara Akseden Edebiyat

Bütün bu değerlendirmeler ışığında; Balkan bölgesinde binlercesi yok edilmiş olan ve kalanların da yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu gördüğümüz bir dil/edebiyat kaynağı olan mezar taşı kitâbelerinin, farklı bakış açılarıyla incelenmesi gerektiğini söyleyebiliriz.²

Balkan sahasında Türk-İslam kültürü çerçevesinde şekillenmiş mezar taşı kitâbelerinin örnek alındığı çalışmamızda, kitabeler şu üç önemli unsur açısından değerlendirilip örneklendirilmiştir:

- a. Genel olarak Türk tarihi veya Türk kültür tarihi açısından,**
- b. Türk edebiyat tarihi açısından,**
- c. Balkan Türk edebiyatı açısından.**

a. Genel olarak Türk tarihi veya Türk kültür tarihi açısından:

Her ne kadar bazı tarihi araştırmalarda mezar taşı kitabelerinin yeterince yer almadığı görülse de şahideler üzerindeki kitabelerin tarih araştırmalarında en güvenilir delillerden olduğu gerçeği yadsınamaz. Çalışmamız daha çok edebî örneklendirmeler üzerinden gelişeceği için sadece birkaç tarihi örnek üzerinde duracağız.

Balkan tarihçileri bölge tarihini “Osmanlı öncesi, Osmanlı dönemi ve Osmanlı sonrası dönem” olmak üzere üç ana başlık altında inceler. Osmanlı dönemi ve Osmanlı sonrası dönemle ilgili pek çok mimari eser ve yazılı materyal araştırmacıların değerlendirmelerinde kullanılırken, “Balkanlar’da Osmanlı öncesi Türk-İslam tarihi dönemi” ile ilgili somut materyal temini konusunda eksiklikler görülür. Yazılı veya yazısız bazı şahideler bu dönem için önemli birer delil olma özelliği taşır. Örneğin Bulgaristan’ın Balçık şehrindeki müzede yer alan bir taş, bölgenin tarihini Türkistan bölgesine doğrudan bağlayabilir.

Balçık müzesinden bir taş...

² Bu konuda yapılan örnek çalışmalar için bkz. Nidayi Sevim (2012), Osmanlı Mezar Taşlarında Manzum Metinler, Kitapdostu Yayınları, İstanbul. Mehmet Samsakçı(2015), Ölüme Açılan Estetik Kapı -Türk Mezar Taşı Edebiyatı, Kitabevi Yay., İstanbul.

Türkistan bölgesinden taşlar...

(Kaynak:http://www.rosemarysheel.com/archives/balbal/kyrgyzstan_balbal_mountains01smug)

Bu örnekler, Kumanova ve Üsküp müzesinden “balbal”ları çağrıştıran bazı taş örnekleriyle çoğaltılabilir. Yine Osmanlı Devleti’nin Balkan bölgesini fethetmesinden önce bu bölgelere gelen Türkistanlı dervişler, özellikle de Sarı Saltuk ve talebeleri veya başka dervişler ile ilgili somut tarihi delil olarak bazı şahideler tek materyal olabilir.

Batı Trakya’da Gümülcine şehrindeki Kır Mahalle Camiinde korunan Hicri 581(Miladi 1185-1186) tarihli şahide.

b. Balkan Türk edebiyat tarihi açısından:

Balkan bölgesindeki mezar taşı şahideleri, ihtiva ettikleri edebi değer yanında, Balkan Türk edebiyat tarihi açısından da değer taşırlar. Birçoğu maalesef yok olmuş olsa da nadir de olsa bulunan bazı taşlar, Balkan bölgesi Türk edebiyatçılarının hayatlarıyla ilgili somut tarihi bilgiler içerir. Aşağıda, 1963’teki büyük Üsküp depreminden sonra kaybolan ve 2014 yılında kapsamlı araştırmalarımız sonucunda bulunan Üsküp’lü Yahya

Balkan Türk Edebiyatı Araştırmalarında Yeni Bir Boyut: Taşlara Akseden Edebiyat

Kemal Beyatlı'nın annesi Nakıye Hanım'ın mezar taşından kalan ve merhumenin hayatıyla ilgili bilgiler içeren tarihî şahide görülmektedir.³

Üsküp'lü Yahya Kemal Beyatlı'nın annesi Nakıye Hanım'a ait olan, 1963'teki büyük Üsküp depreminden sonra kaybolan ve 2014 yılında tarafımızdan bulunan şahide.

Bunun gibi Türk edebiyat tarihi açısından önemli olan bazı taşlar buldukça bazı şair ve yazarların hayatı ile ilgiler de netleşmektedir. Örneğin Üsküp Rufai Tekkesi şeyhi ve aynı zamanda neoklasik dönem Balkan Tasavvuf edebiyatı temsilcisi olan Şeyh Sadettin Sırrî Efendi'nin hayatıyla ilgili bazı bilgiler, tekke haziresinde bulunan bazı taşların okunmasıyla netlik kazanabilmektedir.⁴

c. Balkan Türk Edebiyatı Açısından:

Balkan bölgesine Türkistan bölgesinde ve Anadolu'da yüzyıllarca şekillenerek gelen mezar taşı yazımı uygulamaları, belirli bir şekle oturmuştur. Mezar taşlarının “ölümle ilgili âyet, hadis veya özlü bir sözü ihtiva eden bölüm”, “dua bölümü”, “kimlik bildiren bölüm”, “tarih bölümü”⁵ gibi pek çok bölümünde kalıp ifadeler yer alır.

Balkan bölgesindeki mezar taşı kitabelerine “şekil ve estetik unsurlar” açısından baktığımızda; “Baş Kısımlardaki Kalıp İfadeler”, “Dua Talebinde Bulunmak veya Nasihat Vermek için Yazılan Manzum Bölümler” ve “İsimle Birlikte Dua İçeren Bölümler” olmak üzere üç ana bölüm karşımıza çıkar.

³ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ertuğrul Karakuş (2014). “Üsküp'te, Yahya Kemâl Beyatlı'nın Annesi Merhum Nâkiye Hanım'a Ait Olması Kuvvetle Muhtemel Olan Mezar Taşı”, TÜRÜK Dergisi, Sayı: 4, s. 161-170.

⁴ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ertuğrul Karakuş (2016). “Yahya Kemâl Beyatlı'nın İlk Şiir Hocası Şeyh Sâdeddin Sırrî'nin Aile Efrâdına Ait Üsküp Rifâî Tekkesi Hazîresinde İki Adet Kitabeli Mezar Taşı”, Dede Korkut Dergisi, Sayı: 9, s. 48-54.

⁵Bölümler hakkında geniş bilgi için bakınız. Komisyon, Edirne Müzesi Osmanlı Mezar Taşlarından Örnekler, Trakya Kalkınma Ajansı, Edirne, 2012. ve Raşit Gündoğdu (2013), “Taşların Dili”, Aşiyân Dergisi, Sayı: 1, Temmuz.

Ertuğrul KARAKUŞ

Bütün Osmanlı medeniyeti içerisindeki mezar taşı kitâbelerinde olduğu gibi, incelememize konu olan Balkan bölgesi mezar taşlarında da “Baş Kısımlardaki Kalıp İfadeler” çerçevesinde yine aynı klişelerin mevcut olduğu görülmektedir. Bu kalıp ifadeler çoğunlukla kitâbenin en başında yer alır ve genellikle Arapça ifadelerdir:

“Hüve’l-Bâkî” Sırbistan-Sancak-Yeni Pazar, Altun Alem Cami Haziresi

“Âh mine’l-mevt” Karadağ-Sancak-Rojaye

“El-hükmü lillah” Yançe Köyü

“Hüve’l-Hallâku’l-Bâkî” Batı Trakya-Eşekçili Köyü

“Hüve’l-Hallâku’l-Bâkî” Yelovyan Köyü

“...Hû...” Urvîç (Oruç) Köyü

Bu kalıp ifadeler, tek satır hâlinde ve kısa da olsalar, genel âhenk, ses uyumu ve ses tekrarlarıyla kendi içlerinde bir şiirsellik ihtiva eder. “Hüve’l-Hallâku’l-Bâkî” ifadesindeki “l”, “k” ve “a” sesi tekrarları, “El-hükmü lillah” ifadesindeki “l” sesi tekrarları gibi pek çok örnek, bu kalıp ifadelerin bir şiir içerisinde yer almasalar dahi, kelâmın tesirini artıracak ve hatırdaki kalmayı kolaylaştıracak belli bir müzikaliteye sahip olduğunu gösterir.

Şekil-bölüm unsuru olarak dikkat çeken ikinci bölüm ise “Dua Talebinde Bulunmak veya Nasihat Vermek için Yazılan Manzum Bölümler”dir.

Bu manzum bölümlerde asıl “edebî metin” özelliği taşıyan âhenk unsurlarına daha çok rastlarız. Bu unsurlar mısra başı veya sonu kafiyesi olabileceği gibi ses tekrarları olarak da karşımıza çıkabilmektedir.

“Ziyaretten murad ancak duadır

Bugün bana ise yarın sanadır.” Sırbistan-Sancak, Altun Alem Cami Haziresi.

“Ziyâretten murâd du’âdır

Bugün bana ise yarın sanadır” Batı Trakya-Eşekçili Köyü

Makedonya’nın Yançe köyünde bir kitâbede Balkan genelindeki başka birçok mezar taşı kitâbesinde yer alan bir manzume dikkat çeker:

“Emr itti Hak eyledi fermân

İrişdi ecel virmedi amân

Gençliğime lezzet bulmadım dünyada hemân

Cennette muradımı virsün Hâlık-ı rahmân

El-merhûme Azîze binti Ne’ân(nihan) ” Makedonya-Yançe köyü

Görüldüğü gibi manzumede “fermân, amân, hemân, rahmân” gibi mısra sonu kafiyelerine bir de “isim” bölümündeki “Ne’ân(nihan)” sesleri uyum sağlamış ve dikkat çeken bir âhenk kurulmuştur.

Aslında Yançe köyünden verdiğimiz bu misaldeki manzumenin benzeri Balkanlar genelindeki bazı mezar taşı kitâbelerinde, kısmî farklılıklarla görülebilir.

“Esdî hazân yelleri

Soldu gonca gülleri

Turab oldu kanları” Makedonya-Struga Cami Haziresi

Struga Cami Haziresi’nde yer alan, “Usturgalı Mehmed Ali”ye ait olan mezar taşına yazılan Türkçe şiirde hem mısra başındaki hem de diğer kısımlardaki “yelleri, gülleri, kanları” ve “Esdî, soldu, oldu” gibi kafiye ve rediflerle bu ifadelerin iç bütünlüğü ve âhengi sağlanmıştır.

Bir başka yaygın olarak kullanılan manzum yapı da şu şekilde karşımıza çıkar:

“Beni kıl mağfîret Yâ Rabbi Yezdân

Bi-hakk-ı arş-ı a’zâm nûr-ı Kur’ân

Gelip kabrime ziyaret iden ihvân

İdeler rûhuma fâtihâ ihsân”

Balkan Türk Edebiyatı Araştırmalarında Yeni Bir Boyut: Taşlara Akseden Edebiyat

Makedonya-Struga Cami Haziresi'nden verdiğimiz bu misalde de “*Yezdân, Kur’ân, ihvân, ihsân*” ifadeleri dikkati çeker.

Balkan genelindeki kitâbelerde, bir diğerinin benzeri olan veya bazı küçük farklarla birbirinden ayrılan manzum ifadelerin yanında, ait olduğu mezarda yatan kişiye özel yazıldığını düşündüren manzumeler de yer alır. Mesela Üsküp Rufai Tekkesi hazîresinde yer alan Redife Hanım'ın mezar taşında da “bana” redifleriye birlikte mısra başlarında yer alan “g”, diğer yerlerde yer alan “e” ve “a” sesi tekrarlarıyla metinde genel bir uyum sağlanmıştır:

*“Genç yaşımda gör ne yazmış sâhib-i kudret bana
Geldi eyyâm-ı ecel vermedi dermân bana
Gül gibi soldu vücûdum tâze bir civân iken
Çâre yok câm-ı ecelden sundular şerbet bana”*

Batı Trakya-Eşekçili Köyü Cami haziresindeki aşağıdaki manzumede de “i”, “a,” ve “s” seslerinin tekrarıyla uyum sağlanmıştır.

*“İzzet ve ikrâmı bol dilinde hayır du’â
’İbadeti borcum diye bırakmamışdı asla
Dinine sağlam bağlı saf yürekli bir insan
Seksen yıllık ömründe yaşadı hep Müslüman”*

Sultan Murat Cami yanındaki Dağıstanlı Ali Paşa aile mezarlığında yer alan Â’yişe Hanım’a ait olan mezar taşında da farklı âhenk unsurları dikkati çeker:

*“Ol namdârın nesl-i pâki nûr-ı çeşmi
Â’yişe Hanım işbu(işte bu) Zeyneb Hanımın kerîmesi
Vâlîde çûn(!) müşfikdir firkate yoktur mecali
Didi Yâ Rab kızım ile isterim ben hemdem
Eyledim perverde ânı kuzu gibi sînemde
Tâ kıyamet ile âğuşumda gonca gül gibi
Çok muvafıktır dua(!) emr-i kazâyâ
O kerîme, maderin ferdâsı etti rihlet
Mâh-ı rahmette hitab-ı irci’îye oldu mazhâr(!)
Gel otur oku rahmet oku ruh-ı Â’yişe Hanıma
Ruiçün Fatîha”*

Â’yişe Hanım’a ait olan manzum ifadelerde görüldüğü gibi klâsik bir şiir formu karşımıza çıkmaya da bazı satır sonlarında yer alan “i” sesi tekrarları ve “firkat, kıyamet, rahmet” gibi metin içi kafiyeli kelimelerle, metnin bütününde bir uyum sağlanmıştır.

Bütün bu misallerden de anlaşıldığı gibi; gerek bir diğerinin benzeri olan veya bazı küçük farklarla birbirinden ayrılan manzum ifadelerde gerekse nadir örnekler sayılacak manzumelerde, âhenk unsurlarına dikkat çekici bir önem verilmiştir.

Şekil-bölüm unsuru olarak dikkat çeken üçüncü bölüm ise “*İsimle Birlikte Dua İçeren Bölümler*”dir.

Bu bölümlerde de bazı kalıplaşmış ifadeler karşımıza çıkar.

“...

*İpek’li el-Hac Ali Efendi
Bin Nureddin Ağa*

Ruhu için el-Fatîha” Sırbistan-Sancak, Altun Alem Cami Haziresi.

El-merhûm el-mağfûr

Ertuğrul KARAKUŞ

Sâlih bin Ali

Ruhu için el-Fâtîha” Kosova-Gora bölesi

“Merhûme ve

Mağfûre

Ve muhtâc ilâ rahmet-i Rabbe”Makedonya-Yelovyan Köyü

Özünde aynı içeriğe sahip olan bu ifadelerin, küçük farklarla da olsa ayrıldığı farklı şekillerinin kullanıldığı görülmektedir. Ancak hangi şekiller kullanılırsa kullanılsın, bu ifadeler genel olarak değişik bazı ses ve hecelerin tekrarına dayanan âhenk unsurları içerir.

Bu Arapça kalıp ifadelerde görülen “el” takısının veya “m” harfinin baş kısımlarda tekrar edilmesi, bize Türklerin tarihteki ilk şiir örneklerinde görülen bir kafiye uygulamasını da hatırlatır.

Burada “r” sesi tekrarlarının ve “û” sesinin hem tekrarı hem de uzun olmasının birer estetik unsur olarak değerlendirilebileceğini de görüyoruz.

Debre Hünkâr Camiinde yer alan aşağıdaki şahide de dua bölümleri “a” sesleri âhenk unsuru olarak kullanılmıştır:

“Merhûm Nûrullah Ağa

İbn-i Ahmet Ağa rûhuna

El-fâtîha Sene 1229 [1813-14]”

Üsküp Rufai Tekkesi hazîresinde yer alan ve Redife Hanım’a ait olan mezar taşı kitâbesinde yer alan ve daha kapsamlı bir dua bölümüne sahip olan aşağıdaki ifadelerde de âhenk unsurları açıkça kendini gösterir:

El-merhûme el-mağfûre el-muhtâce ilâ rahmet-i Rabbihi’l-Ğafûr min dâre’l-fenâ ilâ dâre’l-bekâ

Redîfe Hanım binti Hâcı Abdurrahman

Beg rûhiçün rızâen lillah el-Fatiha

Sene-i azli 1321”

Bütün bu hassasiyetlerde “Allah güzeldir güzeli sever.” hadis-i şerifinin de etkili olduğu söylenebilir. Aslında bu hassasiyeti, Türk-İslâm medeniyetinde bütün İslâmî amel ve sanatlara sirayet eden bir “güzellik” anlayışında görmek mümkündür.

Balkan bölgesindeki mezar taşı kitabelerine “Konu” olarak baktığımızda ise, Osmanlı medeniyet sahasındaki diğer mezar taşlarında olduğu gibi, konu bakımından esas olarak üç ana başlık altında örneklendirilebilecek manzumeler yer alır:

*Ölüm karşısındaki çaresizliği ihtiva eden manzumeler

*Dünya hayatının fanîliğini ihtiva eden manzumeler

*Ziyaretçilerden fatiha okumaları talebini ihtiva eden manzumeler

Hemen her mezar taşının baş kısmında yer alan “*Âh mine’l-mevt*”, “*Hüve’l-Bâkî*”, “*El-hükmü lillah*”, “*Hüve’l-Hallâku’l-Bâkî*” gibi ifadelerin tamamı, hem ölüm karşısındaki çaresizliği hem de dünya hayatının geçiciliğini ve kalıcı olanın sade Allah (cc) olduğunu vurgulayan ifadelerdir.

Bazı şahidelerde bu konular tam bir dördlük şeklinde yazılmış manzumelerle vurgulanır.

“Senden istimdâd efendim eyleyen olmaz zelîl

Rahmetinden mahrûm itme bu fakîri Ya Celîl

Nâmına hem-nâm olunca mazhâr oldum afvına

Destgîrimsin İlâhî râhîma sensin delîl” Debre-Hünkâr Cami Haziresi

“Cihâna doydı cânım

Ecel tutdı girîbânım

Balkan Türk Edebiyatı Araştırmalarında Yeni Bir Boyut: Taşlara Akseden Edebiyat

Siyah toprağa meyl ettim

Böyle emretti Sübhânım” Yelovyan Köyü

Bazen de bu konu, aşağıdaki örneklerde de görüldüğü gibi ikilik veya üçlükler hâlinde de vurgulanır:

“Âh mine'l-mevt

İrci'î fermânını görmüş nice âiş

Doymadan gençliğine ecel elinden amân” Debre-Hünkar Cami Haziresi

“Gonca cennet kuşu

Gibi eyledi rıhlet” Kocacık (Şehitlik)

“İrişdi ecel virmedi amân

Gençliğime lezzet bulmadım dünyada amân(!)” Küçük Papradnik Köyü

“Hudâ kıl sun buna

Envâ-ı rahmet mezârına

Açılsın bâb-ı cennet” Debre-Hünkar Cami Haziresi

“Beni kıl mağfiret yâ Rab

Ben bir gonca gül idim soldum

kendime bulamadım dermân” Büyük Papradnik Köyü

Mezar taşı kitâbelerinde bazen doğrudan “*rûhuna el-Fatiha*” veya “*rûhiçün el-Fatiha*” gibi düz ifadelerle ziyaretçilerden fatiha okumaları talebinde bulunulurken bazen de bu talebi ihtiva eden manzumelere rastlıyoruz. Örnek olarak şu manzumeleri verebiliriz:

“Gel oku ihlâs ile

Bir fâtiha itme sükût” Osolnitsa Köyü

“Geldi eyyam-ı ecel virmedi dermân

Böyle emritti Hak sübhân

Kabrimi ziyaret iden ihvân

okuya rûhuma fâtiha ihsân

Halit Şa’ban Davud” Yançe Köyü

“Terk idüb gülşen-i demi uçdu

Merg-i rûhi bâlâ a'lâya

Kabrin itdikçe ziyaret yâ hû

Okuyub eyle duâ Mevlâ'ya

Eşk-i aynın ile yazdı târih

Rahmet olsun Hüseyin Paşa'ya” Manastır Haydar Kadı Cami Hazîresi

3. Balkanlar'dan Manzumeli Mezar Taşı Kitâbesi Misâlleri:

-1-

“Emmâ Ba'd

Senden istimdâd efendim eyleyen olmaz zelîl

Ertuğrul KARAKUŞ

*Rahmetinden mahrûm itme bu fakîri Ya Celîl
Nâmına hem-nâm olunca mazhâr oldum afvına
Destgîrimsin İlâhî râhîma sensin delîl
Edirne Mektupcusu Gâzî Toczâde(!)
Ahmet Yaşar Beğ'in mahdûmu Rüştü Beğ'in
Rûhuna El-fâtiha
Sene:7 Muharrem 1276 [6 Ağustos 1859] "Debre-Hünkâr Cami Haziresi*

-2-

"Meşârileyh Edip Paşa Hazretleri tarafından bi'l-mukâbele îrâd buyurulan neşîde-i vedâ'idur.

- 1- *Bedriyem Hak'dan aldın behre
İltihâk itdin Ehl-i Bedr'e*
- 2- *Sıddık'a sîret olmuş idin
Rûtbe-i zehrâ bulmuş idin*
- 3- *Kaderdi sebab bu firâka
Cebr itdi nûr-ı iftirâka*
- 4- *Firkat-zededir gerçi diller
Rûhım yine senle beraber*
- 5- *Hûrîlere fâik olmuşdun
Firdevs'e sen lâyıık olmuşdun*
- 6- *Gökden inince hükm-i ecel
Girdi husûfe bedr-i emel*
- 7- *Rûha gıdâdır âh u zârın
Rûhına kalbimdür mezârın*
- 8- *Allah gafûr rahmet itsün
Me'vânı senin cennet itsün" Makedonya-Manastır, Haydar Kadı Cami Haziresi*

NOT: Hânık: küçük dar, sokak, boğmak, Behre: nasip, pay, Husûf: ay tutulması, Me'vâ: mekân, varılacak yer

-3-

*"Ya Hu
Âh civânlık âlemin göstermedi dehr kîm
Gülizâr vechini soldurdu bu çarh-ı akîm
Bakma isyanınâ Yâ Rab lutf-u ihsan eyleyûb
Görmedi dünyâda râhat görmesin rûy-i cahîm
Seyyid-ul kevineyn olân Yâ Rabbi Muhammed aşkına
Eyle imânın refîk hazâ sırât-ı müstekîm
Hazreti Tosun Pâşânın haznedarı idi bu zat
Böyle sadık bendeni çok gördü felek-i selîm
Cevher-i zerle yâzılsın senki kabre târih
Yûsuf Ağa kabrin olsun ilahi dâr-ün-naîm*

Balkan Türk Edebiyatı Araştırmalarında Yeni Bir Boyut: Taşlara Akseden Edebiyat

Sene:1268⁶ Kosova-Prizren, Emin Paşa Camii Haziresi

-4-

"Hüve'l-Hallaku'l-Bâkî
'İzzet ve ikrâmı bol dilinde hayır du'â
'İbadeti borcum diye bırakmamışdı asla
Dinine sağlam bağlı saf yürekli bir insan
Seksen yıllık ömründe yaşadı hep Müslüman
'Ulemâya hürmetde iremezdi akrânı
Hakk'ı rehber tanırdı böyle idi inanı
Ölüm yolu velâkin sabahleyin ansızdan
Alub o temiz cânı ayırıyordu bizden
Gözyaşları içinde koydu bugün toprağa
Aydın oğlu Hacı Salih rûhu için Fâtîha
15 Kanûn-ı sâni sene 1954" Batı Trakya-Eşekçili Köyü Cami Haziresi

-5-

"Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî
Genç yaşımda gör ne yazmış sâhib-i kudret bana
Geldi eyyâm-ı ecel vermedi dermân bana
Gül gibi soldu vücûdum tâze bir civân iken
Çâre yok câm-ı ecelden sundular şerbet bana
El-merhûme el-mağfûre el-muhtâce ilâ rahmet-i Rabbihi'l-Ğafûr min dâre'l-fenâ ilâ dâre'l-bekâ
Redîfe Hanım binti Hâcî Abdurrahman
Beg rûhiçün rızâen lillah el-Fatiha
Sene-i azli

1321" Makedonya-Üsküp Rufai Tekkesi Bahçesinde Redife Hanım'ın Mezar Taşı

-6-

"Hüve'l-Bâkî
Genç iken gitdi cihândan böyle bir huluk-ı hâlim
Dilerim kabrini cennet eyleye Rabbü'l-Kerîm
İrci'î emri irince eyledi azm-i bekâ
Ser-meskenin Cennet-i A'lâ eyleye Rabbü'r-Rahîm
El-merhûm el-mağfûr el-muhtâc ilâ Rahmeti
Rabbihî Muharrem bin Aydın Kırıkçı
Rûhuna el-Fâtîha
Sene:1322 [1904-1905]" "Debre-Hünkar Cami Haziresi

⁶ Mezarın kitabesi daha önce R. Virmiş tarafından yayımlanmıştır. Bkz. Raif Virmiş (2010). Kosova Tekkeleri Türbeleri ve Mezartaşları, İstanbul, s. 467.

Sonuç

Avusturya'dan Bulgaristan'a, Arnavutluk'tan Bosna-Hersek'e, Bulgaristan'a kadar bütün Balkan coğrafyasında kitabeli veya kitablesiz mezar taşları, yaşayanlar için birer tapu değerindedir. Fakat bu şahideler sadece bölgedeki etnik, dinî ve mezhebî tartışmalar için birer delil olarak nitelendirilmemelidir. Bu şahideler; sanat tarihi açısından, edebiyat tarihi açısından ve edebiyat sanatı açısından da geniş bir inceleme alanı olma özelliğini taşıyor.

Bu şahideler dikkatle incelenirse, üzerlerindeki yazıların, hem reddedilmeyecek kadar kesin bilgiler içeren tarihî birer belge hem de dil-edebiyat incelemelerini gerektiren birer edebî metin olduğu görülür.

Edebiyat bilimini "edebiyat tarihi" ve "edebîlik-ahenk unsurları" açısından ilgilendiren bu şahideler incelendiğinde görülecektir ki bu; "Ölüm karşısındaki çaresizliği ihtiva eden manzumeler", "Dünya hayatının faniliğini ihtiva eden manzumeler", "Ziyaretçilerden fatiha okumaları talebini ihtiva eden manzumeler" gibi konular ön olana çıkar. Bu da esasen İslamiyet'teki "Kabir ziyareti insana ölümü hatırlatmalıdır." anlayışıyla örtüşmektedir.

Bütün Balkan bölgesindeki taşların değerlendirme ve misallerinden de anlaşıldığı gibi, gerek kalıp ifadelerde, gerekse dua talebinde bulunmak veya nasihat vermek için yazılan manzum bölümlerde, gerekse diğer bölümlerde "âhenk unsuru" en öne çıkan özelliktir. İfadeler seçilirken sözlerin müzikalitesine dikkat edilmektedir.

Bu estetik anlayış da Balkan bölgesindeki şahideleri, on binlercesi yok edilmiş olsa da, Balkan Türk edebiyatının bölge bölge incelenmesi gereken edebî sahası yapmaktadır.

Kaynakça

- 📖 Banarlı, Nihad Sami. Yahya Kemal'in Hatıraları. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti (2. Baskı), 1997.
- 📖 Gündoğdu, Raşit. "Taşların Dili.", Aşiyân Dergisi, Sayı: 1, Temmuz (2013).
- 📖 Karakuş, Ertuğrul. "Üsküp'te, Yahya Kemâl Beyatlı'nın Annesi Merhum Nâkiye Hanım'a Ait Olması Kuvvetle Muhtemel Olan Mezar Taşı." TÜRÜK Dergisi, Sayı: 4, (2014): 161-170.
- 📖 Bir Medeniyetin Sessiz Bekçileri-Taşlara Akseden Edebiyat. Makedonya-Üsküp: Matüsiteb Yay., 2015.
- 📖 "Yahya Kemâl Beyatlı'nın İlk Şiir Hocası Şeyh Sâdeddin Sırrı'nın Aile Efrâdına Ait Üsküp Rifâî Tekkesi Hazîresinde İki Adet Kitabeli Mezar Taşı." Dede Korkut Dergisi, Sayı: 9, (2016): 48-54.
- 📖 Kaya, Önder. Yitip Giden İstanbul (Kayıp Mirasın Peşinde). İstanbul: Timaş, 2011.
- 📖 Kemal, Yahya. Çocukluğum, Gençliğim, Siyâsî ve Edebî Hâtıralarım. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti (5. Baskı), 2008.
- 📖 Komisyon. Edirne Müzesi Osmanlı Mezar Taşlarından Örnekler. Edirne: Trakya Kalkınma Ajansı, 2012.
- 📖 Sâlih Âsim Bey. Üsküp Tarihi ve Civarı, (Sadeleştiren: Süleyman Baki). İstanbul: Rumeli Türkleri Vakfı Rumeli Araştırmaları Merkezi, 2004.
- 📖 Samsakçı, Mehmet. Ölüme Açılan Estetik Kapı -Türk Mezar Taşı Edebiyatı. İstanbul: Kitabevi, (2015).
- 📖 Sevim, Nidayi. Medeniyetimizin Sessiz Tanıkları. İstanbul: Kitap Dostu, 2009.
- 📖 Osmanlı Mezar Taşlarında Manzum Metinler. İstanbul: Kitapdostu, 2012.
- 📖 Şeyban, Lütfi. Osmanlı Dönemi Taraklı Mezar Taşları ve Kitâbeleri. Adapazarı: Sakarya Büyükşehir Belediyesi Kültür, 2007.

Balkan Türk Edebiyatı Araştırmalarında Yeni Bir Boyut: Taşlara Akseden Edebiyat

- <http://www.ttk.gov.tr/index.php?Page=Sayfa&No=385> (Eriřim tarihi: 03.02.2018)
- http://www.i-takvim.com/takvimler/hicri_takvim_cevir.php (Eriřim tarihi: 18.01.2015)

**Lozan Anlaşması'ndan Günümüze Batı Trakya Türklerinin Dil, Kültür ve Sanat Alanlarında
"Kadın" Olgusu**

*The Case of Woman in the Language, Culture and Art Areas of the Western Thrace Turks from
the Treaty of Lausanne to the Present*

Öğr. Gör. Feyyaz SAĞLAM*

Özet

1923 Lozan Antlaşması'ndan sonra Yunanistan'ın hâkimiyetine bırakılan Batı Trakya Türkleri, resmî bir azınlık statüsünde yaşamaya devam etmektedirler. Bu tarihsel süreç içinde (hangi siyasi görüşte olursa olsun) bütün Yunan yönetimleri Batı Trakya Türklerini asimile etme politikasını daima sürdürmüşlerdir. Siyasi, dini, hukuki, iktisadi, kültürel, sosyal ve eğitim alanlarında yoğunlaşan bu baskılara karşı Batı Trakya Türkleri de doğal olarak bir mücadele içinde olagelmüşlerdir. Batı Trakya Türklerinin Yunanistan'da ve diasporada verdikleri toplumsal mücadelede öne çıkan kadınların konumları ve başarıları ele alınmıştır. Araştırma konusu ile ilgili olarak literatür taraması yapılmış; mücadeleleri anlatılan kadınların bir bölümü ile de iletişime geçilmiş, konu ile ilgili görüşleri dikkate alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yunanistan, Batı Trakya Türkleri, Dil, Kültür, Sanat, Kadın Olgusu.

Abstract

After the Treaty of Lausanne in 1923, the Western Thrace Turks, left to the rule of Greece, remained an official minority. In this process (regardless of political opinion), all Greek governments have always pursued a policy of assimilation of Western Thrace Turks. Western Thrace Turks were naturally in a struggle against these pressures, which were concentrated in political, religious, legal, economic, cultural, social and educational fields.

In this study, women and their successes and their positions in the social struggle of Western Thrace Turks in Greece and diaspora were discussed. Literature review has been done about the subject; a part of the women who were told about their struggle was also contacted and their opinions about the subject were taken into consideration.

Keywords: Greece, Western Thrace Turks, Language, Culture, Art, Woman Case.

Türk Dünyası'nda geçmişten günümüze kadın olgusuna genel olarak baktığımızda sosyal yaşamda kadının çok fazla ön plana çıkmadığını görüyoruz. Oysa ailenin ve toplumun temel direği olan kadının tarihimizde çok önemli roller üstlendiği aşikârdır. Türk Dünyası'nın tarihî, sosyolojik, kültürel yapısı açısından kadın olgusu ve gerçeği üzerine yapılan çalışmalara göz atıldığında bu konuda fazla çalışma yapılmadığını ancak örnek olarak gösterilebilecek bazı araştırmalar da olduğunu hatırlamak mümkündür. Örnek olarak "İslâm Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı. E-posta: feyyaz.saglam@deu.edu.tr (Orcid: 0000-0002-3109-421X)

Lozan Anlaşması'ndan Günümüze Batı Trakya Türklerinin Dil, Kültür ve Sanat Alanlarında "Kadın" Olgusu

Hükümdarlar"¹, "Şefika Gaspıralı ve Rusya'da Türk Kadın Hareketi"² başlıklı kitapları belirtmek mümkündür. Bu iki çalışma Türk Dünyası'nda kadın olgusunu ve gerçeğini konu alan araştırmalar için model olarak ele alınabilecek çalışmalardır.

1923 Lozan Anlaşması'ndan sonra Yunanistan sınırları içerisinde bırakılan Batı Trakya Türkleri de bir asra yaklaşan bu zaman diliminde erkeği ve kadınıyla var olma mücadelesi vermiştir. Bu araştırmada söz konusu varlık mücadelesinde ön plana çıkan kadınları ele almaya çalışacağız.

Batı Trakya Türkleri arasında siyaset, basın, eğitim, ekonomi, hukuk, edebiyat, dilbilim, resim, sivil toplum kuruluşları vb. alanlarda kadının konumu, yeri ve önemini ele alan bilgileri şöyle çalışmanın devamındaki alt başlıklarda incelemeyi uygun bulduk.

Siyaset:

Batı Trakya Türklerinin siyasi mücadelelerinde önemli bir yeri bulunan DEB(Dostluk-Eşitlik-Barış) Partisi merhum Dr. Sadık Ahmet tarafından kurulmuştur. Bir suikast sonucu vefatından sonra parti başkanlığını eşi Işık Sadık Ahmet üstlenmiş ve bir dönem bu görevi yürütmüştür. Yunanistan/Batı Trakya'daki idari, siyasi yapı doğrultusunda Gümölcine vali yardımcılığı görevine getirilen Sibel Mustafaoğlu, bu alanda ilk Batı Trakya Türkü kadın bürokrat olmuştur.

Eğitim:

Batı Trakya Türkleri eğitim hayatında Türkiye'de eğitim görüp Batı Trakya'ya dönen eğitimciler arasında kadın öğretmenler de var. Bunlar arasında Refika Nâzım gibi azledilen, çalıştırılmayan öğretmenler olduğu gibi, çalışmasına müsaade edilen ancak azınlık (Türk) okulunda, müzik dersinde mandolin çaldığı için yargılanan Gülten Mustafa Aliosman gibi öğretmenler de vardır. Batı Trakya'da kadın eğitimcilerin konumu ve mücadeleleri ayrı bir araştırma yazısını gerektirecek boyuttadır.

Ekonomi:

Batı Trakya Türk kadını ağırlıklı olarak tarım (tütün) alanında erkeği ile birlikte çalışmaktadır. Bireysel olarak iş hayatına atılanlar daha çok küçük işletmelerde (tuhafiye, çiçekçi, kuaför vb.) çalışmaktadır. Dış hekimi Ayşe Galip gibi eğitime dayalı kendi iş yerlerini açanlar da vardır.

Hukuk:

Batı Trakya Türk kadınları arasında hukuk eğitimi alıp avukatlık yapmakta olan kadınlar vardır. Bu bağlamda Şefaahat Ahmet'i örnek verebiliriz. Reyhan İmamoğlu ise bölgede başörtülü avukatlar açısından örnek teşkil etmektedir.

Dilbilim:

Bu alanda Batı Trakya'da çalışma azdır. 1969 Gümölcine doğumlu Gönül Hüseyin Aktaş, ilk ve orta eğitimini Batı Trakya'da yaptıktan sonra 1994 yılında İstanbul'da Mimar Sinan Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun olmuştur. 2002-2008 yılları arasında Gümölcine'deki Dimokritos Üniversitesi'nde Türkçe okutmanlığı görevinde bulunmuş 2010 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Yeni Türk Edebiyatı/Yeni Türk Dili Bölümü'nde yüksek lisansını tamamlamıştır. "Gümölcine Türk Ağzındaki Batı Kaynaklı Kelimeler Sözlüğü"³ adlı çalışması 2012 yılında Gümölcine'de basılmıştır.

Edebiyat:

Günümüzde Batı Trakya Türk kadınının en faal olduğu alan edebiyattır. Bu alanda iz bırakan ve bırakmaya devam eden kadınları şöyle sıralayabiliriz:

1. Refika Nâzım: Gümölcine'nin Çepelli köyünde öğretmenlik yaptı. Yunan resmî makamlarınca öğretmenlikten azledildi. Batı Trakya Türkleri Edebiyatı'nda toplumcu şiir ekolünün temsilcilerindendir. Şiirlerini kitaplaştırmadan vefat etmiştir.
2. Gülten Mustafa Aliosman: Öğretmendir, "Sessizliğin Sesi" adlı şiir kitabı 2005 yılında Gümölcine'de basılmıştır.
3. Şükran Raif: Gümölcine doğumlu, şair. Batı Trakya'da 1990'lı yıllarda adından söz ettirdi. Batı Trakya dışında Türkiye, Bulgaristan, İngiltere gibi ülkelerde şiirleri yayınlandı. Şiirlerini bir kitap haline getirememiştir.

¹ Üçok, Bahriye. **İslâm Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.

² Hablemitoğlu, Şengül; Necip Hablemitoğlu. **Şefika Gaspıralı ve Rusya'da Türk Kadın Hareketi (1883-1920)**. Ankara, 1998.

³ Aktaş, Gönül Hüseyin, **Gümölcine Türk Ağzındaki Batı Kaynaklı Kelimeler –Sözlük-**,Bakeş Yayınları, Gümölcine, 2012.

Feyyaz SAĞLAM

4. Fusun Suka: 1959 Gümölcine doğumludur. Haykırış adlı ilk şiir kitabı 2010 yılında Türkçe ve Yunanca olarak ayrı ayrı basıldı. Şiirlerinden seçmeler, 2010 yılında “ Keçmiş Künler” adıyla Azerbaycan’da gün yüzü gördü. İçindeki Dalgaların Feryadı adlı üçüncü şiir kitabı 2013 yılında İzmir’de yayınlamıştır.
5. Sevkan Tahsinoğlu: Batı Trakya Türk şairlerinden Mustafa Tahsinoğlu’nun kızıdır. İskeçelidir. Üniversite eğitimini Türkiye’de aldı. Sosyologdur. Şiirleri Batı Trakya dışında Türkiye, Makedonya, Bulgaristan, Azerbaycan ve Kosova’da yayınlamıştır. Ancak henüz şiirleri kitaplaşmamıştır.
6. Funda Ahmet: Batı Trakya Türkleri’nin merhum siyasi lideri Dr. Sadık Ahmet’in kızıdır. Babasının suikaste kurban gitmesi sonrasında yazdığı 100 şiiri “Kardan Kız” adıyla kitaplaştırılmıştır.
7. Şefaath Ahmet: Batı Trakyalı şair-yazar Dr. Hasan Ahmet ve ressam-şair Fusun Suka’nın kızıdır. Gümölcine’de lise son sınıf öğrencisiyken Türkçe ve Yunanca yazdığı şiirlerini 2003 yılında “Çağlayan Ruhun Derinlikleri” adıyla

kitaplaştırdı. 2010 yılında Azerbaycan’da “Gençliğin Sesi”, 2012 yılında da İzmir’de “Sadece Bir Yıldız” (Türkçe-Yunanca) adlı kitapları yayınladı.

8. Vildan Serdar H. Mehmet: Gümölcine’de doğdu. Batı Trakya tarihinde yaşanan gerçek olayları roman yaklaşımıyla ele aldığı “Sabahsız Geceler” adlı kitabı 2012 yılında Gümölcine’de yayınlamıştır.
9. Sibel Gülistan: 1983 Gümölcine doğumludur. 2012 yılında “Adressiz Mektuplar” adlı şiir kitabını yayınlamıştır.
10. Edanur İnce: 1998 doğumludur. Şiirlerini Gümölcine’de 2016 yılında “Balkan Dili” adlı kitapta yayınlamıştır.

Batı Trakya Türk kadın şairlerinin şiirleri ülke dışında da ilgi görmektedir. “Çağdaş Batı Trakya Kadın Şairlerinden Seçmeler” adlı çalışmamız İngiltere’de “Toplumun Sesi” adlı dergide yayınlamıştır.⁴ Irak Türkmen Türkleri şairlerinden araştırmacı Dr. Şemsettin Kuzeci’nin yayınladığı “Nevruz Çiçekleri (Türk Dünyası Kadın Şairleri)”⁵ adlı antolojide Batı Trakya Türk kadın şairlerinden Fusun Suka, Nalan Saraçoğlu, Sema Salihoglu ve Şefaath Ahmet biyografileri ve şiirleriyle yer almışlardır.

Resim:

Batı Trakya’da resim sanatı açısından öncü isim Sabriye Kasım Delioğlu’dur. Bu ismi, ressam-şair Fusun Suka izler. Bu ressam kadınlar Batı Trakya’da resim sergileri açmış ve Türkiye’de karma sergilere katılmışlardır. Fusun Suka’nın resimlerinden seçmeler ve resim sanatı üzerine Azerbaycan’da kritikler yayınlamıştır.

Tiyatro: Batı Trakya Türkleri arasında lise düzeyinde yılsonu gerçekleştirilen müsamereleri ayrı tutarsak kadınların etkin bir şekilde yer aldığı tiyatro faaliyetlerinde öncelikle “Tohum Tiyatro Grubu” yöneticisi ve oyuncusu Şükran Raif’i belirtmek gerekir. Öğretmen- şair Gülten Mustafa Aliosman’ın “Küçük Oyunlar (Piyes Kitabı)” adlı Gümölcine’de basılan kitabını da bu noktada hatırlamak gerekir.

Basın:

Batı Trakya Türkleri arasında gazete sahibi ilk kadın, öğretmen-şair Refika Nâzım’dır (1947-2006). Tabildot boyda çıkardığı “İlerici Demokratik Birlik” gazetesini 1989-1999 yılları arasında 167 sayı yayınlamıştır. Gazetecilik eğitimi aldıktan sonra Batı Trakya’da ilk kapsamlı (modern) gazeteyi “Ortam” adıyla 1992 yılında Hülya Emin çıkarmıştır. Aynı şahıs 1996 tarihinde ise Gündem gazetesini yayınlamaya başlamıştır. Batı Trakya Türkleri arasında ilk dergi sahibi ise sosyolog İlnur Halil’dir. “Öğretmenin Sesi” adlı dergisini Haziran 1998 tarihinde çıkarmaya başlamıştır.

Sivil Toplum Kuruluşları:

Batı Trakya Türklerine ait sivil toplum kuruluşları arasında kadınların ön planda olduğu dernek ve kuruluşlar da vardır. Batı Trakya Azınlığı Yüksek Tahsililer Derneği (BTAYTD) Kadınlar Kolu’nun yürüttüğü faaliyetler arasında sağlık ve eğitimle ilgili paneller dikkati çekmektedir. Batı Trakya Azınlığı Kültür ve Eğitim Şirketi (BAKEŞ) genel müdürü Pervin Hayrullah’ın gayretlerini de bu noktada anmak gerekir. Şirketin düzenlediği bilimsel etkinlikler, organizasyonlar ve kitap yayınları önemli girişimlerdir. Bu açıdan çok sayıda çalışma arasında kitaplaşmış olanlardan ikisini örnek vermek yeterlidir: “ Balkan Kadınlarının Batı Trakya Buluşması”, “ Azınlık Eğitiminde İki Dillilik ve Dilsel Yeterliliğin Gelişimi”.⁶

⁴ Sağlam, Feyyaz. “Çağdaş Batı Trakya Kadın Şairlerinden Seçmeler”. **Toplumun Sesi Dergisi**, 175-176(1993), Londra.

⁵ Nevruz Çiçekleri, **Türk Dünyası Kadın Şairleri**, Kerkük Kültür Derneği Yayınları, Ankara, 2015.

⁶ Hayrullah, Pervin. **Balkan Kadınlarının Batı Trakya Buluşması**. Gümölcine: BAKEŞ, 2012.

.....; **Azınlık Eğitimindeki İki Dillilik ve Dilsel Yeterliliğin Gelişimi**. Gümölcine: BAKEŞ, 2014.

Lozan Anlaşması'ndan Günümüze Batı Trakya Türklerinin Dil, Kültür ve Sanat Alanlarında "Kadın" Olgusu

Diaspora'da Batı Trakya Türk Kadını:

Batı Trakya Türkleri, Yunanistan'da azınlık statüsünde kaldıkları günden sonra uzun süre siyasi, dinî, iktisadi, kültürel baskılara maruz kaldılar. Bu baskılar Batı Trakya Türkleri'nin zamanla anavatan Türkiye'ye, Almanya'ya, Hollanda'ya, İngiltere'ye, Avustralya'ya ve Amerika'ya göç etmeleri mecburiyetini gündeme getirmiştir. Diaspora'da yaşamak durumunda kalan Batı Trakya Türkleri arasında dikkati çeken kadınlar da mevcuttur. Onları da kısaca şöyle görebiliriz: Sabiha Tansuğ (Folklor Araştırmacısı), Nurten Altınok (Şair, 1950'de Gümülcine doğumlu, mimar. "Huzur Limanı" 2008, "Anason Kokulu Şiirler" 2009, "Bu Kaçınıcı Son Gece" 2009 adlarında 3 şiir kitabı vardır.). Almanya'da Semra Mumcu Naz, Nermin Sütçü gibi Batı Trakya kökenli şairler bulunmaktadır. Avustralya'da "Elele" dergisini yayınlayan, toplumsal çalışmaları ile "Atatürk'ün Kızları" ödülünü kazanan Gümülcinelî Feriha Reşitoğlu; "Bir Sana Yandım, Bin Şiir Yazdım" şiir kitabını 2006'da Melbourne'de yayınlayan Tijen İsmailoğlu, önemli Batı Trakya Türkleri arasındadır.

Sonuç

1923 yılından bu yana Yunanistan'da azınlık statüsünde varlığını sürdürmekte olan Batı Trakya Türkleri, bu süreçte kimliklerini, kültürlerini, dillerini korumayı başarmışlardır. Karşı karşıya kaldıkları antidemokratik baskılara rağmen, erkeğiyle kadınıyla büyük bir mücadele içerisinde olagelmışlerdir. Bu mücadelede Batı Trakya Türk kadını da örneklendirmeye çalıştığımız gibi toplumsal hayatta daima aktif olarak önemli rol oynamıştır. Edebiyat ve basın gibi alanlarda uluslararası faaliyetlerde bulunmuşlar ve başarılarla ulaşımlardır. Bu çalışmamızda Batı Trakya Türklerinde "kadın" olgusuna dikkat çekilerek, Türk Dünyası'nda kadın hareketleri konusunda yapılabilecek başka çalışmalara katkı sunmak amaçlanmıştır.

Kaynakça

- 📖 Aktaş, Hüseyin Gönül. Gümülcine Türk Ağzındaki Batı Kaynaklı Kelimeler-Sözlük. Gümülcine: BAKEŞ, 2012.
- 📖 Hablemitoğlu, Şengül; Necip Hablemitoğlu. Şefika Gaspıralı ve Rusya'da Türk Kadın Hareketi(1883-1920). Ankara, 1998.
- 📖 Hayrullah, Pervin. Balkan Kadınlarının Batı Trakya Buluşması. Gümülcine: BAKEŞ, 2012.
- 📖Azınlık Eğitimindeki İki Dillilik ve Dilsel Yeterliliğin Gelişimi. Gümülcine: BAKEŞ, 2014.
- 📖 Kuzeci, Dr. Şemsettin. Nevruz Çiçekleri(Türk Dünyası Kadın Şairleri). Ankara: Kerkük Kültür Derneği Yayınları, 2015.
- 📖 Sağlam, Feyyaz. "Çağdaş Batı Trakya Kadın Şairlerinden Seçmeler". *Toplumun Sesi Dergisi*, 175-176(1993), Londra
- 📖 Üçok, Bahriye. İslâm Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.

Bulgaristan'daki Kırım Tatarlarının Atasözleri ve Bu Atasözlerinin Cümle Yapısı Bakımından İncelenmesi

A Study on the Proverbs of Crimean Tatars in Bulgaria and Their Proverbs in Terms of Sentence Structure

Dr. Öğr. Üyesi Bülent HÜNERLİ*

Özet

Atasözleri; bir toplumun deneyimlerinden çıkmış, kısa ve özlü tavsiyeler veren toplum tarafından kabul edilmiş kalıp ifadelerdir. Dolayısıyla da her atasözünün içinde o toplumun olaylar karşısında tutunduğu müşterek tavrı görmek mümkündür. Her ne kadar farklı coğrafyalarda ve devletlerde yaşasalar da dilsel, tarihsel ve kültürel devamlılık Türk halklarının atasözlerinde bir ortak bakış açısı sağlamıştır. Bu durum özellikle Ukrayna, Rusya, Romanya, Türkiye'ye dağılmış Kırım Tatarlarının atasözleri üzerine yazılmış eserlerde tespit edilebilir. Bulgaristan'da yaşayan Kırım Tatarlarının atasözleri ise henüz ortaya konulmadığından bu sürece dâhil olamamıştır. Çalışmamızda Gülser Canay tarafından hazırlanan ve içinde folklorik malzemeler bulunan "Ateşlerimen Kelenler" adlı eserden Bulgaristan'daki Kırım Tatarlarına ait atasözleri çıkarılıp Türkiye Türkçesine aktarılmış ve bu atasözlerinin cümle yapılarına göre tasnifi yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Bulgaristan, Kırım Tatar, Atasözleri, Cümle, Kırım.

Abstract

Proverbs; it is the phrases that have been accepted by the society, which give out short and concise advice from the experiences of a society. Therefore, it is possible to see the common attitude of the society in every proverb. Although they live in different geographies and states, linguistic, historical and cultural continuity provided a common point of view in Turkish proverbs. This is especially can be detected in the works that written on the proverbs of Crimean-Tatar, who dispersed Ukraine, Russia, Romania, Turkey. As the proverbs of the Crimean-Tatars living in Bulgaria have not yet been introduced, they have not been included in this process. In our study, in the work, whose name is "Ateşlerimen Kelenler" by Gülser Canay and include folkloric material the proverbs of the Crimean-Tatar have been identified in Bulgaria and it has been transposed into Turkish. Then these proverbs were classified according to their sentence structure.

Keywords: Bulgaria, Crimean-Tatar, Proverbs, Sentence, Crimea.

Türk halklarının tarih boyunca önemli yerleşim noktalarından biri olan Kırım Yarımadası, tarihte olduğu gibi günümüzde de ekonomik, kültürel ve jeopolitik önemini devam ettirmektedir. Bu nedendir ki güncel siyasetin en baş konularından biri de Kırım'dır. Adlarını aldıkları Kırım'ın yerli halklarından birisi olan Kırım Tatarları, bu denli yüksek öneme sahip bu coğrafyada her şeye rağmen varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Bununla beraber tarihin farklı

* Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü. E-posta: hbulent80@gmail.com
(Orcid: 0000-0002-5668-3942)

Bulgaristan'daki Kırım Tatarlarının Atasözleri ve Bu Atasözlerinin Cümle Yapısı Bakımından İncelenmesi

dönemlerinde Kırım Tatarlarının bir kısmı çeşitli nedenlerle Kırım Yarımadası'nı terk etmek zorunda kalmış veya sürgüne uğratılmışlardır. Özellikle Stalin'in emriyle gerçekleşen 18 Mayıs 1944 sürgünü, Kırım Tatarlarının ve Türk dünyasının büyük ve ortak bir acısıdır. Aslında bu tarihten önce de Kırım Tatarlarının vatanlarını terk etmesine neden olan olaylar olmuştur. Özellikle 1783 yılında Kırım Hanlığı'nın Çarlık Rusya'sı tarafından alınmasından sonra Ruslar Kırım Tatarlarının bir kısmını Osmanlı İmparatorluğu'na zorunlu göçe tâbi tuttular. Böylelikle 18. yüzyılın sonunda 300 bin Kırım Tatarı Kırım'ı terk etmiştir (Canay 189). Toplamda 1783-1922 yılları arasında tahminen 1.800.000 Kırım Tatarı'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli ve Anadolu topraklarına geldiği düşünülmektedir (İnalçık 458).

Dobruca'daki ilk Kırım-Tatar yerleşimlerine bakıldığında bu yerleşimlerin XVI. yüzyıla kadar gittiği görülür (Öz 130). Fakat bunlar zamanla yerli Türk grupları ile karışmışlardır. Ama özellikle Kırım Harbi zamanında ve sonrasında Kırım'dan kitlesel göçler gerçekleşmiştir ve gelenlerin büyük kısmı Bulgaristan Dobruçası'na, Tuna Havzası'na ve Vidinski bölgesine yerleşmişlerdir. 1854-1862 yılları arasında yaklaşık 6000 Kırım Tatarı Bulgaristan'a gelmiştir. Günümüzde Bulgaristan'daki Kırım Tatarları bu göçmenlerin torunlarıdır (<http://nogai.blogspot.com/2009/03/bulgaristandaki-tatar-koyleri.html>). 1878 yılında Bulgaristan'ın bağımsız olmasından sonra buradaki Kırım Tatarların bir kısmı Türkiye'ye gitmiştir. Bu göçler günümüzde de devam etmektedir. Kırım Tatarları, Kuzey-doğu Bulgaristan'da dağınık bir hâlde yaşamaktadırlar.

Bulgaristan'ın SSCB kontrolüne girmesinden sonra ilk nüfus sayımı 1946 yılında yapılmıştır. Bu sayıma göre toplamda Bulgaristan'da 8133 Kırım Tatarı vardır. Bunların 1589'u şehirde, 6544'ü köyde yaşamaktadır (Yıldırım 87). 1 Aralık 1956² nüfus sayımına göre 5.993 Kırım Tatarı (Şimşir 19), 1965 sayımında 6.430 Kırım Tatarı, 1975 sayımına göre 5963 Kırım Tatarı bulunmaktadır (Yıldırım 89-91). 1992 yılı nüfus sayımına göre kendini Kırım Tatarı olarak ifade eden 4515 kişi vardır. Bunlardan 2045'i şehirlerde, 2470'i ise köylerde bulunmaktadır (<http://nogai.blogspot.com/2009/03/bulgaristandaki-tatar-koyleri.html>). Bulgaristan'daki son resmî sayım olan 2011 sayımında, kendini Kırım Tatarı olarak tanımlayan kişi yoktur. Ama 1.367 kişi ana dilini Kırım Tatarcası olarak belirtmiştir. Bununla beraber günümüzde Bulgaristan'da 2000-3000 arasında Kırım Tatarının olduğu düşünülmektedir³ (Öz 146-147).

Bulgaristan'daki Kırım Tatarcasında, Kırım'daki her üç diyalektin (Yalı Boyu, Orta Yolak, Çöl) izleri vardır (Canay 192). Fakat bu lehçeyi konuşanlar çeşitli sebeplerle artık Türkiye Türkçesini tercih etmektedirler. Kırım Tatarcasını genellikle yaşlı insanlar kullanırken daha küçük yaştakiler dili anlasalar da konuşmamaktadırlar. Bu durumun en önemli nedenleri arasında Bulgaristan'daki Kırım Tatarlarının genellikle yerli Türklerle evlenmeleri ve Bulgaristan'daki Kırım Tatarlarının Türk kimliğini Romanya ve Ukrayna'daki Kırım Tatarlarından daha çok kabul etmeleri gösterilebilir (Öz 146-147, 152).

Bulgaristan'daki Kırım Tatarlarının yazılı bir edebiyatının olduğundan söz etmek pek mümkün değildir. Yazılı eserler son derece sınırlıdır. Daha çok sözlü edebiyat vardır. Bazı eserlerde Bulgaristan'daki Kırım- Tatar sözlü edebiyat ürünlerinden örnekler verilmiştir. Gerçekte tüm bu sözlü ürünlerin asıl kaynağı Kırım'dır (Canay 193). Yani buraya oradan getirilmişlerdir. Özellikle atasözleri bu sözlü edebiyat ürünleri arasında önemli bir yere sahiptir.

Kırım Tatarları atasözlerine "kartlarsözü" de demektedirler. (Ülküsal 7). Türkiye'de Kırım Tatarlarının atasözleri üzerine yazılmış iki eser bulunmaktadır. Bunlardan ilki Müstecib Ülküsal tarafından kaleme alınan ve Romanya'daki Kırım Tatarlarının atasözlerini içeren "*Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*" adlı eserdir. İkincisi ise Selçuk Kırbas tarafından hazırlanan "*Kırım Tatar Atasözleri*" adlı kitaptır. Bu kitap Kırım'daki Tatarların atasözlerini içermektedir. Yine Gülser Canay tarafından Bulgaristan'da yayınlanan ve Bulgaristan'daki Kırım Tatarları⁵ üzerine ilk

¹ 7 Eylül 1940 tarihinde Bulgarlar ve Romenler arasında yapılan antlaşma gereği Bulgaristan'a geçen Güney Dobruca'da 3.958 Kırım Tatarı kalmıştır (Şimşir 19). Bu tarihten sonra Kuzey Dobruca'daki (Romanya'da) Kırım Tatarlarıyla, Bulgaristan'daki Kırım Tatarları arasında bağlantı kesilmiş ve Bulgaristan'daki Kırım Tatarlarının millî kültürle olan bağları zayıflamıştır (Canay 191).

² 1956-1992 yılları arasında Kırım Tatarların Bulgaristan'daki varlığı pek bilinmemektedir. Öyle ki 1962 yılında Bulgaristan Komünist Partisi'nin kabul ettiği "*Tatar, Çingene ve Müslüman Bulgarların Türkleşmesine Karşı Tedbirler*" adlı kararnameye Kırım Tatarları da tâbi tutuldu. Bu nedenle pek çok Kırım Tatarı Türkiye'ye göç etmek zorunda kaldı. 90'lı yıllardan sonra ise Bulgaristan'ın nispeten demokratikleşmesiyle beraber Kırım Tatarları Türkiye'deki akrabaları ile temas kurmaya başlamıştır (<http://nogai.blogspot.com/2009/03/bulgaristandaki-tatar-koyleri.html>). Yine 1989'dan sonra az da olsa Kırım'a dönenler olmuştur (Öz 146).

³ Bulgaristan'daki Kırım Tatarlarının iki derneği bulunmaktadır: Asabay Tatar Kültür Derneği, Nevruz Tatar Kültür Derneği (Öz 149).

⁴ Bu eserdeki atasözlerinin cümle yapısı üzerine Mevlüt Gültekin tarafından "*Kırım Tatar Atasözlerinin Sentaksı Üzerine Bir Araştırma*" adlı bir makale yazılmıştır.

⁵ Yazarın belirttiği üzere metinler Bulgaristan'daki Dobriç ilindeki Kırım Tatarlarına aittir (Canay 184). Yine metinlerde Çöl diyalekti ağırlıklıdır (Canay 193).

folklor çalışması olan “Doşlíte s Ogınyá Si/Ateşlerimen Kelenler” adlı bir eser daha vardır. Bu eserde Bulgaristan’daki⁶ Kırım Tatarlarından çeşitli folklor örneklerine yer verilmiştir.

Çalışmamızda bu eserdeki atasözlerinin cümle yapıları ele alınmış ve -alt başlıkları olmak kaydıyla- şu başlıklarda değerlendirilmiştir:

1. Basit cümle şeklindeki atasözleri
2. Birleşik cümle şeklindeki atasözleri
3. Sıralı cümle şeklindeki atasözleri
4. Bağlı cümle

1. Basit Cümle Kuruluşundaki Atasözleri

Bünyesinde tek yüklem bulunan cümle basit cümledir. Bu tür cümlelerde yargı bildirmeyen zarf-fiil, sıfat-fiil ve isim-fiil olması cümlenin yapısını değiştirmemektedir (Karahan 61).

1.1. Bildirme Kipinde Basit-Kurallı-Olumlu-Fiil Cümleleri Biçimindeki Atasözleri

Acele işe şeytan qarışır. (s.296) [Acele işe şeytan karışır]

Araba devrilgen soñ, yol köstergen köp olur (s.297) [Araba devrildikten sonra yol gösteren çok olur]

Boş qopqa dangırdar (s.298) [Boş kova dangırdar]

En yaqın duşmanıñ enseñde tursun. (s.300) [En yakın düşmanın ensende dursun]

Faqirlik caillikten kelir (s.300) [Fakirlik cahillikten gelir]

İt cengenin talar (s.301) [Köpek, yendiğini (gücünü yettiğini) ısırrır]

Qalğan işke qar cavar (s.301) [Kalan işe kar yağar]

Qıdırğan-tapar (s.302) [Arayan bulur]

Omuzında başı olğan, başqa qalpaq tapar (s.302) [Omuzunda başı olan başına kalpak bulur]

Sayılı künün tez geçer (s.303) [Sayılı gün çabuk geçer]

Sekiz kün ömürge doquz kün çalışacaqsın (s.303) [Sekiz gün ömre dokuz gün çalışacaksın]

Tilini coyğan, soyunu coyar (s.305) [Dilini kaybeden, soyunu kaybeder]

Tirmenge kirip tiri çıqqan (s.305) [Değirmene girip diri çıkmış]

Yaqınıñ yamanı yaqanda tursun (s.300) (Yakının kötüsü yakanda dursun)

1.2. Bildirme Kipinde Basit-Kurallı-Olumsuz-Fiil Cümleleri Biçimindeki Atasözleri

Ak it, köğ it, üyden şıqqam (s.296) [Ak it, mavi it evden çıkmam⁷]

Atılğan oq artına qaytmaz (s.297) [Atılan ok geri dönmez]

Boş çuval tik turmaz (s.298) [Boş çuval dik durmaz]

Çalışkan demir paslanmaz (s.299) [İşleyen demir paslanmaz]

Deve öz qambırını körmez (s.299) [Deve kendi kamburunu görmez]

Kimse bu dünyağa direk qalmaz (s.302) [Kimse bu dünyaya direk kalmaz]

Özü cıgılğan cılamaz (s.303) [Kendi düşen ağlamaz]

Saban tutqan aç qalmaz (s.303) [Saban tutan aç kalmaz]

Sağlam baş yastıq istemez (s.303) [Sağlam baş yastık istemez]

Suv içkende cılan bile tiyemez (s.304) [Su içerken yılan bile dokunmaz]

Tarlada izi olmağannıñ, sofrada yüzü olmaz (s.304) [Tarlada izi olmayanın sofrada yüzü olmaz]

Taş uzaqtan kelmez (s.304) [Taş uzaktan gelmez]

Tikensiz gül olmaz (s.305) [Dikensiz gül olmaz]

Tilenciniñ torbası tolmaz (s.305) [Dilencinin torbası dolmaz]

Üydeki esap çarşığa uymaz (s.305) [Evdeki hesap çarşıya uymaz]

1.3. Bildirme Kipinde Basit-Kurallı-Olumlu İsim Cümleleri Biçimindeki Atasözleri

Aqıl aqıldan üstün. (s.296) [Akıl akıldan üstün(dür)]

Belli duşman gizli dosttan hayırlı (s.298) [Açıktan düşman gizli dosttan hayırlı(dır)]

Bir barlığın tarlığı da bar eken (s.298) [Bir varlığın darlığı da var imiş]

Duvarın da qulağı bar (s.300) [Duvarın da kulağı var]

İlimsiz adam-meyvasız terektir (s.301) [İlimsiz adam meyvesiz ağaçtır]

Qalıpten qalpkе yol bar (s.301) [Kalpten kalbe yol var]

⁶ Özkan, İbrahim. Bulgaristan Türkleri Halk Edebiyatı Üzerine Bir Araştırma. İzmir: Basılmamış Doktora Tezi-Ege Üniversitesi SBE Türk Dünyası Araştırmaları ABD Türk Halk Bilimi BD, 2008

⁷ Anlam: “benim için hepsi aynı”.

Sabrın tibi sarı altın (s.303) [Sabrın sonu sarı altın(dır)]

1.4. Emir Kipinde Basit-Kurallı-Olumlu/Olumsuz –Fiil Cümleleri Biçimindeki Atasözleri

Alla'nın beşli kulundan qorq (s.296) [Allahın benli kulundan kork]

Ana sütünen kirmegen akıl, tana sütünen kirmez (s.297) [Ata sütünle girmeyen akıl, dana sütüyle girmez]

Köteramağan yükün astına kirme (s.302) [Kaldıramayacağın yükün altına girme]

Ocağa, ana-babağa etkenday ürmət et (s.302) [Ocağa, ana-babaya yaptığın gibi hürmet et]

Suv içken kuyunğa tükürme (s.304) [Su içtiğin kuyuya tükürme]

Tilki artından yürüp, külküğe qalma (s.305) (Tilkinin peşinden yürüyüp güldürme)

1.5. Basit-Yüklemsiz-Eksilteli Cümleler⁸ Biçimindeki Atasözleri

Dostsuz başım-tuzsuz aşım (s.299) [Dostsuz başım-tuzsuz aşım]

Tili usta-qolu qısqa (s.305) [Dili usta-kolu kısa]

1.6. Basit-Devrik-Olumlu/Olumsuz Cümleler Biçimindeki Atasözleri

Güvengen dostuñ sıyırır postuñ (s.301) [Güvendiğin dostun postunu sıyırır]

İlişken eteginiñ parçasını kes taşla (s.301) [İlişmiş eteğinin parçasını kes taşla]

2. Birleşik Cümle Biçimindeki Atasözleri

Bir temel cümle ile temel cümledeki anlamı tamamlayan cümle/cümlelerin birlikte oluşturduğu cümle türüdür. Şartlı birleşik ve iç içe birleşik cümle olmak üzere iki türü bulunmaktadır (Karahan 63). Taranan atasözlerinde bu iki türe giren birleşik cümleler bulunmaktadır.

2.1. Şartlı Birleşik Cümle Biçimindeki Atasözleri

Tek başına kullanılmayan –sA şart ekiyle oluşturulmuş cümlelerdir. Yardımcı cümleyi şart ifadesiyle ana cümleye bağlar (Özmen 145).

Beceriksizni qoynunğa alsan, ayaqları tışarda qalır (s.298) [Beceriksizi koynuna alsan, ayakları dışarıda kalır]

Bir künlük yolğa ketsen, bir aftalık aş al (s.298) [Bir günlük yola gidersen bir haftalık aş al]

Duşman qazanmaq istersen, borçqa para ber (s.299) [Düşman kazanmak istersen, borç ver]

Qayerin avursa-canıñ anda (s.301) [Neren ağrıyorsa canın orada(dır)]

Yer hazine olsa, suv onıñ canıdır (s.305) [Yer hazine olsa, su onun canıdır]

2.1.1. Yetersiz Şart Cümlecikleri Biçimindeki Atasözleri (Gültekin 896)

Cavmasa da güdürder (s.298) [Yağmasa da gürler]

Sağır eşitmese de uydurur (s.303) [Sağır işitmese de uydurur]

2.1.2. -sA Eki Olmadan Şart Bildiren Cümleler Biçimindeki Atasözleri

Qayda birlik-anda tirilik (s.301) [Nerede birlik (varsa), orada dirlik]

2.2. İç İçe Birleşik Cümle Biçimindeki Atasözleri

Bir cümle, başka bir cümlenin ögesini veya ögesinin bir kısmını oluşturuyorsa bu tür cümlelere iç içe birleşik cümle denir (Özmen 176)

Galip yendim demez, küreştim der (s.300) [Galip yendim, demez; güreştim, der]

3.Sıralı Cümle Biçimindeki Atasözleri

Tek yargı ifade eden cümlelerin anlam birliği içerisinde art arda gelmesiyle oluşan cümlelerdir. Bu cümleler arasında anlam yanında özne, tümleç, yüklem ortaklıkları da olabilmektedir (Karahan 66).

3.1.Bağımlı Sıralı Cümle Biçimindeki Atasözleri

Bu tür cümleler hem anlam olarak hem de ögelerin ortaklığı açısından birbirleriyle ilişkilidir (Özkan ve Sevinçli 169)

3.1.1.Tek Ögesi Ortak Olan Bağımlı Sıralı Cümle Biçimindeki Atasözleri

3.1.1.1.Yüklemi Ortak Olan Bağımlı Sıralı Cümle Biçimindeki Atasözleri

3.1.1.1.1. Yüklemi Ortak Olan Kurallı-Bağımlı Sıralı Cümle Biçimindeki Atasözleri

Cigıt tuvğan yerin, it toyğan yerin maqtar (s.298) [Yiğit doğduğu yeri, köpek doyduğu yeri över]

Dost qapıdan-duşman camdan qarar (s.299) [Dost kapıdan, düşman camdan bakar]

Dost yüzüne-duşman arqanđan aytar (s.299) [Dost yüzüne, düşman arkandan söyler]

3.1.1.1.2. Yüklemi Ortak Olan Devrik-Bağımlı Sıralı Cümle Biçimindeki Atasözleri

Ay tuvğanından belli bola, insan- cürüşünden (s.297) [Ay doğduğundan belli olur, insan yürüyüşünden]

Deli özünü maqtar-budala kızını (s.299) [Deli kendini över, budala kızını]

⁸ "Konuşma veya anlatım esnasında genellikle yüklemi, bazen de başka bir unsuru kullanılmayan cümleye eksilteli cümle denir" (Özkan ve Sevinçli 6). Mehmet Özmen ise şu şekilde tanımlar: "Yüklemi düşürülen, eksiltelen cümle, eksilteli cümledir. Yüklem dışında ögelerden herhangi birinin kullanılmaması cümleyi, eksilteli cümle yapmaz" (196).

Dost başka qarar-duşman ayaqqa. (s.299) [Dost başa bakar, düşman ayağa]
Ekmekten dost artar, öşekte-duşman (s.300) [Ekmekten dost artar, dedikodudan düşman]
Yerni kuneş varaştırır, insanı-ış (s.305) [Yeri güneş güzelleştirir, insanı ış]

3.1.1.1.3. Aynı Fiilin/İsmin Her İki Cümlede Yüklem Olarak Kullanıldığı Atasözleri

Bilegi qavi bir kişi çığar, bilgisi qavi biñ kişi çığar (s.298) [Bileği kuvvetli bir kişi çıkar, bilgisi kuvvetli bin kişi çıkar]
Dağ dağman körüşmez, insan insanman körüşür (s.299) [Dağ dağla görüşmez, insan insanla görüşür]
Qılıç yarası tüzelir, til yarası tüzelmez (s.302) [Kılıç yarası geçer, dil yarası geçmez]
Qapma birevin qapısını, qaparlar seniñ qapını (s.301) [Kapama birisinin kapısını, kaparlar senin kapını]
Senden süygen kişim yoq-bundan başka aşım yoq (s.304) [Senden başka sevdiğim kişi yok, bundan başka aşım yok]

3.1.1.1.4. Ortak Yüklemi Gösterilmemiş Eksiltili Cümle Biçimindeki Atasözleri

Az bergen candan, köp bergen maldan (s.297) [Az veren candan, çok veren maldan (verir)]
Baş carılsa-qalpaq içinde, qol qırılsa-ceñ içinde (s.297) [Baş yarılırsa kalpak içinde, kol kırılırsa yer içinde (kalır)]
Elde şeşek, üyde eşek (s.300) [Elde çiçek, evde eşek (var)]
Sonu sorpa-qoyusu botqa (s.304) [Suyu çorba, koyusu pilav (olur)]
Sulusu sorpa-qoyusu botqa (s.304) [Sulusu çorba, koyusu pilav (olur)]

3.1.1.2. Öznesi Ortak Olan Bağlı Sıralı Cümle Biçimindeki Atasözleri

Ömrünj qısqa-ketmesin boşqa (s.302) [Ömrün kısa(dır), gitmesin boş] (Özne: Ömrün)

3.1.1.2.1. Ortak Gizli Özneli Cümle Biçimindeki Atasözleri

Aqşam bosa qapını kirtle, erten bosa avuzunu kirtle (s.296) [Akşam olunca kapıyı kilitle, sabah olunca ağızını kilitle] (Özne: sen)
Attan indi, eşekke mindi (s.297) [Attan indi, eşeğe bindi] (Özne: o)
Camannı körsen çatıp kal, camandan boyun satın al (s.298) [Kötüyü görse yatıp kal, kötünden kendini satın al] (Özne: sen)
Elimi berdim qolımı qaptırdım (s.300) [Elimi verdim, kolumu kaptırdım] (Özne: ben)
Falsız qalma, falğa da inanma (s.300) [Falsız kalma, fala da inanma] (Özne: sen)
Gençlik bir quş eken-uçurdum tutamadım, qartlık eşeklik eken-istedim satamadım (s.300) [Gençlik bir kuş imiş, uçurdum, tutamadım; yaşlılık eşeklik imiş, istedim, satamadım] (Özne: ben)
Güvenme barlıqqa, tüşersin tarlıqqa (s.301) [Güvenme varlığına, düşersin darlığa] (Özne: sen)
Nişanlandım-qartaydım, üylendim-öldüm (s.302) [Nişanlandım, ihtiyarladım; evlendim, öldüm] (Özne: ben)
Qaşğınen besler, sapinen közüñi çıkarır (s.301) [Kaşğınla besler, sapınla gözünü çıkarır] (Özne: o)
Sabancı olsañ qazaber, alim olsañ yazaber (s.303) [Sabancı olunca kaziver, alim olunca yaziver] (Özne: sen)
Selâm berdim-borçlu qaldım (s.303) [Selam verdim, borçlu kaldım] (Özne: ben)
Tanaday karar, öküzday geçer (s.304) [Dana gibi bakar, öküz gibi geçer] (Özne: o)
Tavuqlarnen yat, horozlarnen tur (s.304) [Tavuklarla yat, horozlarla kalk] (Özne: sen)
Tiyme balağa, oğrarsıñ belâğa (s.305) [Dokunma çocuğa, uğrarsın belaya] (Özne: sen)

3.1.1.3. Nesnesi Ortak Olan Bağlı Sıralı Cümle Biçimindeki Atasözleri

Aytma sırın dostuña, o da aytar dostuña (s.297) [Söyleme sırrını dostuna, o da söyler dostuna]

3.1.1.4. Yer Tamlayıcısı Ortak Bağlı Sıralı Cümle Biçimindeki Atasözleri

Mal kelir yerine-can kelmez (s.302) [Mal gelir yerine, can gelmez]

3.1.2. Birden Fazla Ögesi Ortak Olan Bağlı Sıralı Cümle Biçimindeki Atasözleri

Dosttan ayırılğan bir yıl ağlar, vatan'dan-ömür boyu. (s.299) [Dosttan ayrılan bir yıl ağlar; vatandan (ayrılan) ömür boyu] (Öznelerin bir unsuru ve yüklem ortak)
Yılan qılıfını deniştirir, kılığın deniştirmez (s.305) [Yılan derisini değiştirir, şeklini değiştirmez] (Özne ve yüklem ortak)
Bek eğilme- basarlar, bek ükselme-asarlar (s.298) [Pek eğilme basarlar, pek yükselme asarlar] (Özne: sen ve onlar ortak)
Baltanıñ başında da bar, sapında da bar qabaat (s.297) [Baltanın başında da var, sapında da var kabahat] (Öznelerin bir unsuru, nesnelere ve yüklem ortak)

3.2. Bağımsız Sıralı Cümle Biçimindeki Atasözleri

Bu tür cümlelerde cümlenin ögeleri her cümle için ayrıdır (Özkan ve Sevinçli 173)
Alem ne dese desin, akıllı bolğan dinlesin (s.296) [Alem ne derse desin, akıllı olan dinlesin]

Bulgaristan'daki Kırım Tatarlarının Atasözleri ve Bu Atasözlerinin Cümle Yapısı Bakımından İncelenmesi

Akıllı öğrenir, aqmaq öğretir (s.296) [Akıllı öğrenir, ahmak öğretir]

Deli yanılrsa-akıllı tüzetir, aqıllı yanılrsa- tüzeltken tapımaz (s.299) [Deli yanılrsa akıllı düzeltir; akıllı yanılrsa düzelden bulunamaz]

İnan insan degildir insanlıq olmasa, eşek eşektir qadifeden çulu olsa da (s.301) [İnan; insan değildir insanlık olmasa, eşek eşektir kadifeden çulu olsa da]

Raqı kirer, aqıl çıkar (s.303) [Rakı girer, akıl çıkar]

Saba ola, hayır ola (s.303) [Sabah ola, hayır ola]

Sakla samannı kelir zamanı (s.303) [Sakla samanı, gelir zamanı]

Sel keter-kum qalır. (s.303) [Sel gider, kum kalır]

Şaldı köpeknı şalını qıvrın (dolan) (s.304) [Bağladı köpeği çalıyı dolan]

4.Bağlı Cümle Biçimindeki Atasözleri

İki cümlenin bağlaçla bağlanmasıyla oluşan cümlelere denir (Özmen 156)

Suvni iç de, çeşmeni unutma (s.304) [Suyu iç de çeşmeyi unutma]

Sonuç

Sonuç olarak tespit edilen 105 atasözüne bakıldığında Bulgaristan'daki Kırım Tatarlarının atasözlerinin pek çoğunun anlam bakımından Türkiye Türkçesiyle örtüştüğü görülmektedir. Bulgaristan'daki Kırım Tatarlarının atasözlerinde, ses ve şekil bilgisi açısından Kıpçakça unsurlar ağır basar. Yine Oğuzca bir takım özelliklere de rastlamak mümkündür. Cümle yapısı açısından ise Bulgaristan'daki Kırım Tatarlarının atasözleri daha çok basit cümle yapısında olduğu görülmektedir. Yine birleşik ve sıralı cümleler de bulunmaktadır. Atasözlerinde bağlı cümle örneğine ise 1 kez rastlanılmıştır.

Kaynakça

- 📖 Canay, Gülser. Ateşlerimen Kelenler, Sofiya: Prof. Marin Drinov Akademik Yayınevi, 2012.
- 📖 Gültekin, Mevlüt. "Kırım Tatar Atasözlerinin Sentaksı Üzerine Bir Araştırma." Turkish Studies 8.4 (2013):887-907
- 📖 İnalçık, Halil. "Kırım". İslâm Ansiklopedisi. 25. Cilt. 2002
- 📖 Karahan, Leyla. Türkçede Söz Dizimi, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- 📖 Kırbaç, Selçuk. Kırım Tatar Atasözleri, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2012.
- 📖 Öz, Yeliz. Doğu Avrupa Ülkelerinde Azınlık Hakları, 2015: Basılmamış T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Uzmanlık Tezi, 2014.
- 📖 Özkan, Mustafa, ve Sevinçli, Veysi. Türkiye Türkçesi Söz Dizimi. İstanbul: 3F Yayınevi, 2008.
- 📖 Özkan, İbrahim. Bulgaristan Türkleri Halk Edebiyatı Üzerine Bir Araştırma. İzmir: Basılmamış Doktora Tezi-Ege Üniversitesi SBE Türk Dünyası Araştırmaları ABD Türk Halk Bilimi BD, 2008
- 📖 Özmen, Mehmet. Türkçenin Sözdizimi, Adana: Karahan Kitabevi, 2016.
- 📖 Şimşir, Bilâl. Bulgaristan Türkleri, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986.
- 📖 Ülküsal, Müstecib. Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler, Ankara: TDK Yayınları, 1970.
- 📖 Yıldırım, Bülent. Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu. İstanbul: İlgi Kültür Sanat, 2018.

İnternet Kaynakları:

- 📖 <http://nogai.blogspot.com/2009/03/bulgaristandaki-tatar-koyleri.html>

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Journal Of Turkish Language and Literature Studies in Balkans
Cilt 1/Sayı 1/Kış 2019 - Volume 1/issue 1/Winter 2019
ss-pp: 24-33

Pulevski'nin Üç Dilli (Makedonca-Arnavutça-Türkçe) Eseri ve Eserde Ele Alınan Konular
Pulevski Trilingual Conversation Manual (Macedonian-Albanian-Turkish) and Topics in The Manual

Dr. Öğr. Üyesi Abidin KARASU*

Özet

Balkan Slavları altı asra yakın süren Osmanlı idaresinde Türkçeyle iç içe yaşamışlardır. Türkçe asırlarca Balkanların en önemli dili olmuştur. Balkanlarda yaşayan Slav aydınların Türkçeyi kullandıkları ve Kiril harfleriyle eserler meydana getirdikleri bilinmektedir. Kiril harfleriyle yazılan Türkçe metinler, Türkçenin tarihi gelişimine ışık tutarken aynı zamanda Türk medeniyetinin üstün yönetim, hoşgörü, insan merkezîyetçi yapısını da ortaya koymaktadır.

Makedon dilci, tarihçi Georgi Pulevski tarafından kaleme alınan ve 1875 yılında Belgrad'da devlet matbaasında Kiril harfleriyle basılan Тријазичник (Triyaziçnik) üç dilli Makedonca-Arnavutça-Türkçe eser, bu özelliklere sahiptir. 160 sayfalık eser her ne kadar bir sözlük olarak adlandırılmış olsa da; dinî konular, coğrafya, botanik, madenler, bitkiler, canlılar, diller, devlet yönetimi vb. gibi çok farklı konularda soru-cevap şeklinde genel bilgiler vermesi bakımından bir ders kitabı özelliğini taşımaktadır. Kiril harfleriyle yazılan eser XIX. yüzyılda Balkanlardaki Türkçenin durumuna ve eğitim hayatına ışık tutmaktadır. Araştırmada, eserin içeriği hakkında bilgi verilmiş olup ele alınan konulardan örnekler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Pulevski, Makedonya, Üç Dilli Sözlük, Balkanlar, Kiril harfli Türkçe metinler

Abstract

The Balkan Slavs lived with the Turks in the Ottoman administration, which lasted almost six centuries. Turkish language has been the most important language in the Balkans for centuries. It is well known that Slavic intellectuals living on the Balkans use Turkish and create works in Cyrillic. Turkish texts, written in Cyrillic letters, highlight the historical development of the Turkish community, while revealing the superb governance, tolerance and human-oriented structure of Turkish civilization. This is a three-language Macedonian-Albanian-Turkish work written by the Macedonian linguist, historian Georgi Pulevski, and published in 1875 in the state press in Belgrade in Cyrillic alphabet. The work of 160 pages is known as a dictionary. Although it is called a dictionary; religious objects, geography, botany, mines, plants, beings, languages, state administration, etc. It also includes themes. This is a textbook on providing general information on many different topics such as questions and answers. The book, written in the 19th century Cyrillic, sheds light on the Turkish language and educational life in the Balkans.

The survey provides information on the content of the work, and examples of the topics discussed are presented.

Keywords: Pulevski, Macedonia, Trilingual Dictionary, Balkans, Cyrillic letters, Turkish texts with Cyrillic

* İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. E-posta: abidinkarasu@hotmail.com (Orcid: 0000-0002-2324-111X)

Pulevski'nin Üç Dilli (Makedonca-Arnavutça-Türkçe) Eseri ve Eserde Ele Alınan Konular

Farklı alfabeler kullanılarak yazılan Türkçe metinler dil tarihi ve çalışmaları açısından önemli bir yere sahiptir. Türkçe, dünya dillerine kıyasla tarihi gelişim sürecinde çok farklı alfabelerle yazılmıştır. Bu özelliği, yayıldığı coğrafyanın genişliği ve ilişkide bulunduğu kültürlerin farklılığını da yansıtmaktadır.

Türkçenin zenginliğinin ve gücünün ortaya konulması ve yayıldığı coğrafyanın tespit edilebilmesi için farklı alfabelerle yazılan Türkçe metinler, eserler literatüre kazandırılmaya muhtaçtır. Kiril harfleriyle yazılan Türkçe eserler bu konuda önemli bir yer tutmaktadır. Türk – Slav ilişkileri çok eski olup iki kültürün tarih sahnesinde önemli ilişkileri mevcuttur. Bunun aydınlatılmasında Kiril harfli Türkçe metinler, araştırmacılara kıymetli bilgiler vermektedir.

Pulevski'nin eseri üzerine ilk önce György Hazai çalışmıştır. 1964 yılında "Rumeli Ağzları Tarihinin İki Kaynağı Üzerine" adlı makalesiyle eserin varlığını Türkoloji dünyasına duyurmuştur (Hazai, 1963:118). Violeta Nikolovska 2009 yılında Pulevski'nin "Dört Dilli Sözlüğü" üzerine bir makale hazırlamış, çalışmasında kısmen "Üç Dilli Sözlük" hakkında bilgi vermiştir (Николовска, 2009:1). Oktay Ahmed'in Pulevski üzerine önemli araştırmaları olmuştur. Ahmed 2010 yılında "1875'te Türkçenin Makedoncaya Olan Etkisi: G. Pulevski'nin "Üç Dilli Sözlük"ü" bildirisiyle Türkçenin Makedonca üzerindeki etkisini Pulevski'nin sözlüğünden hareketle incelemiştir (Ahmed, 2010:1). Ahmed 2012 yılındaki bildirisiyle "Pulevski'nin Sözlüklerinden Hareketle XIX. Yüzyıl Makedonya Türkçesinin Bazı Ses Özellikleri " dikkat çekmiştir (Ahmed, 2012a). Karasu 2011 yılında "Makedonca-Arnavutça-Türkçe Üç Dilli Sözlük'de Rumeli Ağzı Hususiyetleri" sözlük üzerinde bir araştırma yapmıştır (Karasu, 2011:1). Violeta Nikolovska 2015 yılında Pulevski'nin çalışmalarından hareketle 19. yüzyılda Sırp-Makedon kültürel ilişkiler hakkındaki bildirisinde Pulevski'nin "Üç Dilli Sözlük"ünden bahsetmiştir (Николовска, 2015:1).

Araştırmada Pulevski'nin hayatı, eserleri ve sözlüğü hakkında bilgi verilmiş, eserinde ele aldığı ve Kiril harfleriyle yazdığı Türkçe metinlerden örnekler gösterilmiştir.

Pulevski'nin eseri ve buna benzer çok dilli eserlerin Osmanlı döneminde yazılması Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı kültürlerle gösterdiği hoşgörü ve desteğinin açık kanıtı sayılabilir. Asırlarca Balkanları yöneten Türkler, uyguladıkları insan merkezietçi politikaların en güzel sonucu bu gibi eserlerin ortaya konulmuş olmasıdır.

Pulevski'nin kaleme aldığı esere benzer eserlerin tamamı ortaya çıkarılıp incelenmek zorundadır. Bu eserler Türkçenin tarihî gelişimine ışık tutarken aynı zamanda Türk medeniyetinin üstün yönetim, hoşgörü, insan merkezietçi yapısını da ortaya koymaktadır.

1. Georgi Pulevski ve Eserleri

1817 yılında Osmanlı İmparatorluğu idaresindeki Debre şehrinin Galiçnik köyünde dünyaya gelen Georgi Pulevski, Makedon kaynakları tarafından sözlükbilimci, gramer yazarı, şair, halk bilimci, etnograf, tarihçi, asker olarak anılmaktadır (Ристовски, 1996:7). Pulevski aynı zamanda Makedoncanın ilk basılı grameri ve sözlüğünün yazarıdır (Пулевски, 1880: 1). Pulevski'nin düzenli bir eğitimi olmamıştır. Asıl mesleği dülgerliktir. Fakat şahsi gayretleriyle birçok konuda kendini geliştirmiş bunun yanında yabancı diller öğrenmiştir. Pulevski çok sık aralıklarla komşu Balkan ülkelerini ziyaret ederek bu ülkelerin kültürlerini, dillerini yakından tanımıştır.

Pulevski'nin eserlerinde kullandığı dil edebî Türkçe değildir. Pulevski'nin Türkçeyi, Makedonya'da Rumeli ağzının Batı kolunu konuşan insanlar arasında öğrenmiş olduğu tahmin edilmektedir. Pulevski'nin Türkçe bilip bilmediği ile ilgili farklı yaklaşımlar mevcuttur. O. Ahmed yapmış olduğu çalışmada sözlükteki Türkçe bölümlerin Pulevski'nin yanındaki farklı kişiler tarafından Türkçeye aktarıldığını söylemiştir (Ahmed, 2012a: 2). Fakat Sözlükte bu konuda bir bilgi bulunmamaktadır. Nikolovska ise araştırmaları sonucunda Pulevski'nin Türkçeyi gayet iyi bildiğini düşünmektedir (Николовска, 2009: 2). İncelememize göre Üç Dilli Sözlük'ün Türkçe bölümünü Pulevski yazmıştır. Sözlüğün giriş kısmında bu konuda kendisinin beyanati bulunmaktadır (Пулевски, 1875:3).

Georgi Pulevski'nin yazmış olduğu eserler şunlardır:

Abidin KARASU

1. **“Yaziçnitsa”** (Јазичница) 1865
Pulevski'nin 1865 yılında hazırladığı fakat el yazması halinde kalan “Yaziçnitsa” (Јазичница) eseri Makedonca'yı öğrenmek isteyenlere pratik bilgiler sunan bir el kitabı mahiyetindedir.
2. **“Dört Dilli Sözlük”** (Речник от четири јазика veya Четиријазичник) 1873
Sırpça, Arnavutça, Türkçe, Yunanca dillerinde yazılmış dört dilli bir sözlük olup farklı konularda bilgiler vermesi bakımından kaynaklarda bir ders kitabı olarak da anılmaktadır. 1873 yılında Belgrad'da basılmıştır (Пулевски, 1873).
3. **“Üç Dilli Sözlük”** (Речник од три језика) 1875
Makedonca, Arnavutça, Türkçe dillerinde yazılmış üç dilli bir sözlük olup farklı konularda bilgiler vermesi bakımından kaynaklarda bir ders kitabı olarak da anılmaktadır. 1875 yılında Belgrad'da basılmıştır (Пулевски, 1875).
4. **“Samovila Makedonska”** (Самовила Македонска) 1878
1878 yılında Osmanlı-Rus Harbi sırasında yazılmış çok yoğun milliyetçi duyguları içeren bir şiir antolojisidir. İlk baskısı 1878 yılında Sofya'da yapılmıştır (Ристовски, 1995: 133).
5. **“Makedonska Pesnarka”** (Македонска песнарка) 1879
Pulevski'nin derlediği bir şiir antolojisidir. Makedon millî uyanış döneminin şiirlerini bir arada sunar. Eserin ilk baskısı 1879 yılında Sofya'da yapılmıştır. (Ристовски, 1995: 134).
6. **Slognitsa Reçovska”** (kısaca Слогница Речовска) 1880
Makedoncanın ilk gramer ve imlâ eseri olan Slognitsa Reçovska 1880 yılında Sofya'da basılmıştır (Пулевски, 1880).
7. **“Slavyansko-Makedonska Opšta İstoriya”** (Славјанско-Македонска Општа Историја) (Makedon-Slav Ortak Tarihi) 1892
Pulevski'nin 1892 yılında yazdığı Makedon-Slav Ortak Tarihi adlı tarih eseri uzun yıllar el yazması hâlinde basılmayı beklemiş. Eser 2003 yılında Makedonya Bilimler Akademisi tarafından basılmıştır. 1003 sayfalık hacimli bir eserdir (Пулевски, 1892 [2003]: 1).

2. Sözlüğün Muhtevası

Üç Dilli Sözlük'ün (=ÜDS) ilk sayfası Sultan Abdülaziz'e övgü ve ithaf ile başlayıp şu satırlara yer verilmiştir: “Ђереметд-љи Муђереметд-љи Дадери Ељиф Шанл-; Султан Абдул Азис Азамет Ефенд-м-з” (Ќeremetd-Љi Muќeremetd-Љi Daderi EЉif Őanl- Sultan Abdul Azis Azamet Efend-m-z) “Bağış sahibi, dost ve kardeşimiz büyük, ulu sultanımız Abdülaziz Efendimiz.” satırları ile başlamaktadır (Пулевски, 1875). Hemen altında, üç satırın en sağında “Љугат, уч љисаниден: Миснијманѓе, Арнаудѓес ве С. Македонлуѓес, Ѓитаб II, јазмиш Ѓорђе М. Пуљеоглу” (Љugat, uѓ Љisaniden, Misniymance, Arnaudѓes ve Makedonluces, Kitab II, yazmiŐ Gorge M. Puќeoglu) bilgileri alt alta yer almaktadır. Sayfanın sonunda Belgrad Devlet Matbaası'ndan “Tab olunmiŐ 1875” şeklinde basım bilgisi vardır. Burada dikkat çeken bir konu Pulevski'nin, sözlüğü yazdığı dilleri sayarken Türkçe yerine “**Миснијманѓе**” (Misniymance) olarak yazmasıdır. Burada büyük bir ihtimalle “Müslümanca” yani Müslümanların konuştuğu dili kastetmektedir. (Пулевски, 1875).

Pulevski bu bilgileri verdikten sonra sözlüğü yazma sebebini “Мухабет” (Muhabet) olarak adlandırdığı bir nevi önsöz denebilecek giriş kısmında, şu sözlerle açıklamaktadır: “En alt kademedен en üst kademeye kadar yabancı dil bilmek önemli ve ayrıcalıklı bir iştir. Bunu yazmış olduğum birinci kitapta dile getirdim. İnsanın ana dilini tam anlamıyla öğrenebilmesi uzun zaman almaktadır. Onu kurallarına göre kullanabilmesi için gayret sarf etmesi gerekir. Ana dilimizin yanında yabancı dilleri öğrenmemiz gerekiyor. Birinci kitabımda yapmış olduğum hataları bu kitapta büyük ölçüde gidermeye çalıştım. Makedonca'yı kullanmamın sebeplerinden biri de hataları gidermektir. Padişahımız Sultan Abdülaziz, bizim gibi insanlara kendi ana lisanını ve diğer lisanları öğrenmek ve öğretmek için fırsat verdi; Allah ona uzun ömürler versin, devleti ve padişahlığı daim olsun. Onun sayesinde bizler yabancı lisanları rahatça öğrenebiliyoruz. Bu ikinci

Pulevski'nin Üç Dilli (Makedonca-Arnavutça-Türkçe) Eseri ve Eserde Ele Alınan Konular

kitabı, çok farklı konu başlıklarından azar azar bahsederek muhabbet şeklinde yazdım ki sıkılmadan hem kendi ana lisanını hem de diğer lisanları öğrensiner" (Пуљевски, 1875: I).

Pulevski eserinin Muhabbet olarak adlandırdığı giriş kısmında dil öğrenmenin faydalarından bahsedip bu donanımın kişiye ayrıcalık kattığını belirtmektedir. Bunun kolay bir iş olmadığını, gayret sarf etmek gerektiğini söyleyen yazar ilerleyen satırlarda dönemin padişahı Sultan Abdülaziz'e methiyeler düzmemekte ve kendisine böyle bir eser yazması için fırsat verdiğinden dolayı teşekkür etmektedir.

Pulevski'nin eseri her ne kadar bir sözlük olarak adlandırılmış olsa da dönem itibarıyla kullanım alanına bakılacak olursa bir ders kitabı, bunun yanında Osmanlı idaresindeki Makedonya'da yaşayan Makedon, Arnavut ve Türklere farklı alanlarda bilgiler vermeği hedefleyen bir eser özelliği taşımaktadır. Ağız çalışmaları için önemi ise Türkçenin Arap harfleriyle yazıldığı bir dönemde Kiril harflerinin kullanılmış olması ve dönem itibarıyla o sahada konuşulmuş olan Türkçenin ses özelliklerinin tespit edilmesini kolaylaştırmasıdır (Ahmed, 2012a: 1).

Soru cevap şeklinde birçok farklı bilgiyi okuyucuya vermeyi hedefleyen eserin muhteva bakımından örnekleri daha önce de yazılmıştır. Daniil Moskopolski'nin 1802 yılında yayınladığı "Çetiriyaziçnikot" (Четиріяжичником) ve 1841 yılında Teodesiya Sinaitski'nin Selanik'te yayınladığı "Kniga za Nauçenie Trih Yazikov" (Книга за научение трих јазиков) çalışmaları örnek olarak gösterilebilir. (Ристовски, 1996: 10).

Eser 5-161. sayfaları arasında farklı konu başlıkları altında soru-cevap şeklinde devam etmektedir. Sırasıyla bu konu başlıklarında sorular sorulmuş ve cevapları verilmiştir: *Dini konular, coğrafya, botanik, madenler, bitkiler, canlılar, insanlar, diller, Balkanlarda konuşulan diller, devlet yönetim şekilleri, Padişah, hükümet hakkında bilgi, meyve ve sebzeler, giysiler, elbiseler, tekstil, insanların yaşadıkları yerler, yaşayış tarzları, zanaatlar, meslekler, ticaret, coğrafya, gök bilim, kıtalar, ülkeler hakkında bilgiler, zaman, saat dilimleri, dil, yabancı kelimeler, mektup çeşitleri ve yazımı, alfabeleri hakkında bilgiler, sözlük hakkında bilgiler*

Pulevski eserinin son kısmında eserini sipariş edenlerin adlarını, mesleklerini, buldukları şehir ve köyleri tek tek yazmıştır. Bu şehir ve köyler şunlardır: Selanik, Kalkış (Selanik Vilayeti), Stoyakovo (Kalkış), Vodina, Vranja, Vlasotnitsa (Leskoveçko), Malino (Kumanova), Sopod (Kumanova), Priştine, Gilan, Çuçer köyü (Üsküp), Mirkovtsi köyü, Banyani köyü, Lyubantsi köyü, Obrenovats (Şumadiya), Belgrad, Köprülü, Kruşovo, Ohri, Kumanova, Resne, Kiçava, Raştani köyü, Zırke köyü, Tsereshevo köyü, Belitsa köyü, Bençe köyü, Slatina köyü, Voştarani (Relinsko), Galiçnik (Debre), Manastır, Gostivar, Kalkandelen, Sopotnitsa (Manastır), Dolyenski köyü.

Eserini satın alan meslek grupları; öğretmen, müdür, profesör, hancı, din adamı, yoğurtçu, itfaiyeci, öğrenci, saatçi, semerci, tarım işçisi, fırıncı, çilingir, kahveci, yazardır (Пуљевски, 1875: I).

Pulevski eserin sonunda kitabı Selanik, Üsküp, Pirlepe, Manastır, Köprülü, Galiçnik şehirlerinden temin edilebileceğini belirtmiştir. Muhtemelen eser kitapçılarda satılmaktaydı (Пуљевски, 1875: XII).

3. Sözlükte Kullanılan Kiril Harflerinin Özellikleri ve Türkçe Ses Değerleri

Pulevski'nin, eserinde kullandığı Kiril harfleri dönemin Bulgarca ve Sırpça alfabelerinden alınmıştır. Kullanılan Kiril harfleri büyük oranda Türkçenin seslerini yansıtsa da karşılığı olmayan seslerin tespitine yönelik şöyle bir yol izlenmiştir: Sözcükte kullanılan *к/ћ, г/ђ, л/љ* harflerinin ses değerleri şu şekilde belirtilebilir: *к/ћ (ka/ke), г/ђ (ga/ge), л/љ (la/le)*.

Yazarın eserinde kullandığı Kiril harfleri içinde "ö" ve "ü" sesini tek başına karşılayacak bir harf bulunmadığından dolayı bu sesler bağlamdan çıkarılmıştır (Ahmed, 2012a: 2). "e" ve "i" ünlü seslerini karşılayan harfler eserde gösterilmekle beraber, "ö" ve "ü" ünlülerinin varlığı ince ünsüzlerin kullanılmasından çıkartılabilir. "ı" ünlüsü ("-") işareti ile gösterilmiştir (Ahmed, 2012a: 2).

Sözlükte kullanılan Kiril harfleri ve Türkçe ses karşılıkları şu şekildedir:

а	б	в	г	д	ђ	е	ж	з	и	ј	к	л	љ	м	н	њ	о	п	р	с	т	ћ	у	ф	х	ц	ч	џ	ш
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Abidin KARASU

a	b	v	g	d	ǵ	e	j	z	i	y	k	l	í	m	n	ń	o	p	r	s	t	ќ	u	f	h	ts	ç	c	ş
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	---	---	---

4. Eserde Yer Alan Konulardan Örnekler

Pulevski eserin sonunda içindekiler kısmında şu başlıklara ve sayfa numaralarına yer vermiştir. İçindekiler: 1.Giriş (s.5), 2. Maneviyat, dinî konular (s.15), 3. İçinde bulunduğumuz asır (s.16), 4.Doğanın üç krallığı (s.23), 5. En değerli madenler hakkında (s.25), 6. Bitkiler (s.29), 7. Hayvanlar (s.34), 8. Makedonya halk masalları (s.41), 9.Yeryüzünün beş katmanı hakkında (s. 58),10. Gök cisimleri (s.68),11. Yıldızlar gezegeni (s.73), 12. Zaman dilimi (s.80), 13.Yıllık zaman dilimi (s. 83), 14.Hava olayları (s.86), 15. Dilimizdeki yabancı kelimeler (s.91),16. Yazı veya mektup (s.93), 17. Alfabe veya harflerin ses değerleri (s.110),18. Cümle (s.123), 19. Gizli Miyak dili (s.160)

a. Dinî Konular

“Allah bu dünyayı nasıl yarattı?” şeklinde önce soru sorulmuş daha sonra cevap verilmiştir:

Сув. (ÜDS:5)

[Suv.]

Насл насп едти алах будуњаи.(ÜDS:5)

[Nasl nasp edti Alah buduñai]

Џув. (ÜDS:5)

[Cuv.]

Еневел алах наспедтмиш ђогу, ве топраги, иља бу топраг чересис иди, ве чол, ве караник (ÜDS:5)

[Enevel alah naspedtmis ğogu, ve topragi, íla bu toprag çeresis idi, ve çol, ve karanik]

дахи, иди биранги чукур дипсис ђиби саде бир нефес алахн, ахланирди су узеринде (ÜDS:5)

[dahi idi birangi çukur dipsis ğibi sade bir nefes alahn, ahlanirdi su uzerinde]

,ве алах деди ђи, ишиг олсун ве дахи, ишиг олду ве алах ђоруб ђи ишиг ђузелдир олдем (ÜDS:5)

[ve alah dedi ĳi, işig olsun ve dahi, işig oldu ve alah gorub ĳi işig guzeldir oldem]

алах паиљашти ишиги каранљикден, ве ишиги исмедти алах ђуп, дахи каранлги исмедти (ÜDS:5)

[alah pailaşti işigi karanlıkden ve işigi ismedti alah gup dahi karanlgi ismedti]

ђеце ве олвакт сабах олду ве ђеце дахи ђељди иљк ђунде. (ÜDS:5)

[ğece ve olvakt sabah oldu ve ğece dahi ğelđi ílk ğunde]

b. Dil

“Burada en çok hangi dillere ihtiyaç duyarız?” sorusu sorulmuş ve cevap verilmiştir.

Су.

[Su.]

Анги ђисаниљер енмухтачиола, бурдаја дахи ангиљер ђи башка тарафлар ичин бана табир ејље. (ÜDS:39)

Pulevski'nin Üç Dilli (Makedonca-Arnavutça-Türkçe) Eseri ve Eserde Ele Alınan Konular

[Angi ísaniíer enmuhtaçiola burdaya dahi angíer kí başka taraflar için bana tabir eýle]

Цу.

[Cu.]

Бурдаја ен мухтачиолуб љисаниљер миснииманљикде турче славјанчес арнаутчес ве урумчес. (ÜDS:39)

[burdaya en muhtaçiolub ísaniíer misniimanlıkde turçe slavyançes arnautçes ve urumçes]

Türkçe bu coğrafyada her yerde aynı şekilde mi konuşulur?

Су.

[Su.]

Турчес љисани ациба херјерде бирџинс ми исе деиљ бана табиреиље (ÜDS:39)

[Turçes ísani aciba heryerde bircins mi ise deil bana tabireilje]

Цу.

[Cu.]

Турче љисаниси уч анилаџаги вар османлиже, миснииманџе, ве карамнлџес. (ÜDS:39)

[Turçe ísanisi uç anilacagi var osmanlije, misniimance, ve karamnlces]

Су.

[Su.]

Бис насл љисани мухабет едериз ве насл анљирлар бизимћи мухабети мисни иманљикте. (ÜDS:39)

[Bis nasl ísani muhabet ederiz ve nasl anlírlar bizimki muhabeti misni imanlıkte]

Цу.

[Cu.]

Биз миисниман македонијада ћи булунурис кбље дијаринда јевропанин шардагдан таа доснадаедер бис османлиис, ве безим љисанимиз миснииминџе анлр ћи дејерек миснииманљи.] (ÜDS:39)

[Biz miisniman makedoniyada ki bulunuris kblye diyarinda yevropanin şardagdan taa dosnadaedeg bis osmanliis ve bezim lyisanimiz misniimince anl r ki deyerek misniimanlyi]

c. Mektup Yazımı

Севкиљи ваљидем сељам сизе ве сељам соиље Петкоја, Јанкоја Маркоја ве Стојана тарафимдан. Астретљи исенез абере бени ичун метих јараба бен саадтааедек сагим ве сизе даразиим јарабдан салк ве љуџ дахи бу беним мехтуб џумљенизи булсун саг веџири. Дахи олдем калрм некадар тезељи џуваб тарафиниздан берије бана тезељи џуваб тарафиниздан берије бана бекљејорум сељанкте. 25 канунсани 1875 тарије. Марко Угриноглу –Тужар (ÜDS: 94-95)

[Sevkiilí valídem selám size ve selám soilje Petkoya, Yankoja Markoya ve Stoyana tarafimdan. Astretli isenez abere beni için metih yaraba ben saadtaaedek sagim ve size daraziim yarabdan salk ve lutf dahi bu benim mehtub cumlenizi bulsun sag vediri. Dahi oldem kalrm nekadar tezeli cuvab tarafinizdan beriye bana tezeli cuvab tarafinizdan beriye bana bekleyorum selankte. 25 kanunsani 1875 tariye Marko Ugrinoglu – Tujar]

d. Yeryüzü

Abidin KARASU

Будуња, ве топрагичун. (ÜDS:16)

[III. Vuduña, ve topragiçun]

Су.

[Su.]

Созуиљен ебед, несни анлајоруз. (ÜDS:16)

[Soziñen ebed, nesni anlayoruz]

Џу.

[Cu.]

Созуиље ебед анлар њогу ве топраги ћи битун онлар ардинце булунан њунешаи ве јилдсљери сују ве рузјари ве гаире дахи курулмаклар зира ћи бубед окадар бујуг тир чунки онун уцу јок ве ѓене дахи улчуедиљмес. (ÜDS: 16)

[Soziñe ebed anlar ğogu ve topragi ĳi bitun onlar ardince bulunan ğuneşi ve yildsñeri suyu ve ruzyari ve gaire dahi kurulmaklar zira ĳi buebed okadar buyug tir çunki onun ucu yok ve ğene dahi ulçuediñmes]

e. Doğanın üç krallığı

Уч падишахљик мевџутлугун. (ÜDS: 23)

[Uç padişahlık mevcutulgun]

Су. (ÜDS: 23)

[Su.]

Мевџутлук не анлр.

[Mevcutluk ne anlr.]

Џу. (ÜDS: 23)

[Cu.]

Таљанин анјлр битун јарабдан, јарадтигини ѓене даа азрлаимајан ихсандан.

[Tañanin añlr bitun yarabdan, yaratigini ğene daa azrlaimayan ihsandan]

Су. (ÜDS: 24)

[Su.]

Насл паиљашир аланин курулмаси.

[Nasl pañaşir alanin kurulmasi]

Џу. (ÜDS: 24)

[Cu.]

Алах бејљемег ичун паиљаширлар учу ѓокте јаот падишахљигте.

[Alah beyñemeg içun pañaşirlar uçu ĳökte yaot padişahlıgite]

Су. (ÜDS: 24)

Шу уч падишахљиклар анѓисидир.

[Şu uç padişahlıklar anēisidir]

Џув. (ÜDS: 24)

[Cuv.]

Евељи падишахљиктр јашајанлар ертеси падишахљиктр бујујањлар дахи учунџу падишахљик казлан дир.

[Evelí padişahlıkr yaşayanlar ertesi padişahlıkr buyuyañlar dahi uçuncu padişahlık kazlan dir]

f. En çok kullanılan madenler

Pulevski'nin Üç Dilli (Makedonca-Arnavutça-Türkçe) Eseri ve Eserde Ele Alınan Konular

Мадемљер ичун ћи ангиљер даа чок ише ћирен. (ÜDS: 25)

[Mademler için ki angiler daa çok işe ğiren]

Су. (ÜDS: 25)

[Su.]

Казлан те нељер ангиљер, ен чок ише ћерерљер.

[Kazlan te neJer angiler en çok işe ğererler]

Џув. (ÜDS: 25)

[Cuv.]

Мадемљер.

[Mademler]

Су. (ÜDS: 25)

[Su.]

Мадем не анлр.

[Mademe ne anlr]

Џув. (ÜDS: 25)

[Cuv]

Мадем анлр јерин деруниден казлб тене ве онлар ћозућур парлак, базиљер аз дахи базиљер чок пектрлар мадемљер дуге едиљир јаот атеше ериљ исиљер ћене онлардан ћенди мизе јапарјз каблар ве халатлар. (ÜDS: 25-26)

[Madem anlr yerin deruniden kazlb tene ve onlar ğozuğur parlak baziler az dahi baziler çok pektrlar mademler düğe edilir yaot ateşe eriler isiler ğene onlardan ğendi mize yaparyz kablar ve halatlar]

g. Bitkiler

Јерин бујујанларичун. (ÜDS: 29)

[Yerin buyuyanlariçun]

Су. (ÜDS: 30)

[Su.]

Бујујанлар неичун мухтачи ола бизе

[Buyuyanlar neiçun muhtaçi ola bize]

Џу. (ÜDS: 30)

[Cu.]

Базиљер бују јанлардан бизе мухтачиола ћи бесљенељим, дахи гаире бизе мухтачи ола иљачлара дахи учунџуљер, бизе, мухтачи ола шаз едмег суриједе, земан, ћи, егленељим ачан ен шаз олдуѓимиза

Baziler buyu janlardan bize muhtaçiola ki beslenelim, dahi gaire bize muhtaçi ola iLaçlara dahi uçuncuJer, bize, muhtaçi ola řaz edmeg suriyede, zeman, ki, eğlenelim ačan en řaz oldugimiza]

h. Hayvanlar

Јашамаглари ичун. (ÜDS: 34)

[Yařamaglari için]

Су. (ÜDS: 34)

[Su.]

Abidin KARASU

Јашамаглари битуни, бирџинс мидир, исе деиљ ве насл паиљаширлар, дивер, бана, егер, биљерсен.

[Yaşamagları bituni, bircins midir, ise deif ve nasl paifaşirlar, diver bana eger bilersen]

Цу. (ÜDS: 34)

[Cu.]

Јашамаглар, чоқтирлар, ве херџинс, дахи, иља бенземељер, бири, бирине фекат, ћи ихсан беиљемегине, паиљаширлар, секис, задеје, ве иште боиље. Биринџи, онлар, ћи, евљади емеенљер сutiен дири евљади мевљејорлар ве дахи чоџуклари емерљер та уфак ићен, иште, бузадедир, адам, арслан, инек, кстрак, којун, ћечи, ве гаирељер дахи.

[Yaşamaglar çoktirlar ve hercins dahi ila benzemezler biri birine fekat ki ihsan beilemegine, paifaşirlar sekis zadeye ve işte boife. Birinci onlar ki evladi emeenler sutiен diri evlali mevleyorlar ve dahi çocuklari emerler ta ufak iken işte buzadedir adam arslan inek kstrak koyun keçi ve gaireler dahi]

i. Diller

Су. (ÜDS:91)

[Su.]

Аџиба саде бис славјанмијис исе вар дахи ве гаире, ћимсељер ћи, Славјан, анилан, бана,табир еиље егер беиљерсен.

[Aciba sade bis slavyanmiyis ise var dahi ve gaire, kimseler ki, Slavyan anilan bana tabir eife eger beilersen]

Цув. (ÜDS:91)

[Cuv.]

Саде бис диљис, иља Славјан дир ве Кзлљилар дахи ве пољјаклар, ве Чехљер, ве

[Sade bis dilis, ila Slavyan dir ve Kzlilar dahi ve polaklar ve Çehler ve]

Бошњјаклар, ве Словаклар, ве Бугарлар, ве Арватлар, ве битун бурда андигимис

[Boşnyaklar ve Slovaklar ve Bugarlar ve Arvatlar ve bitun burda andigimis]

задељер, јаот исимлар славјанчес љисани дирдар анилаџаги. (ÜDS:91)

[zadeer yaot isimlar slavyançes isani dirdar anilacagi]

Sonuç

Pulevski'nin eseri Üç Dilli Sözlük ve buna benzer çok dilli eserlerin Osmanlı idaresi altında yazılması, Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı kültürlerle ve başka dilleri konuşan topluluklara gösterdiği hoşgörü ve desteğinin açık kanıtıdır.

Eser sözlük olarak adlandırılmasına karşın bir ders kitabı ve temel bilgileri öğretme özelliği taşımaktadır. Eserin sonunda kitabı sipariş edenlerin meslekleri ve buldukları şehirlerin listesi verilmiştir. Liste incelendiği zaman eserin geniş bir kesim tarafından ve farklı şehirlerde rağbet gördüğü ortaya çıkmaktadır.

Bu sözlük, Rumeli ağızları ses hususiyetleri açısından önemli veriler barındırmanın yanında, farklı alanda inceleme yapılabilecek özellikleri (eğitim, tarih vb.) de içermektedir.

Yapılan kaynak taramasında Türkiye'deki araştırmacıların Pulevski'nin eserlerinden yeterince haberdar olmadıkları tespit edilmiştir.

Pulevski'nin Üç Dilli (Makedonca-Arnavutça-Türkçe) Eseri ve Eserde Ele Alınan Konular

Kaynakça

- 📖 Ahmed, Oktay (2010). "1875'te Türkçenin Makedoncaya Olan Etkisi: G. Pulevski'nin "Üç Dilli Sözlük"ü", Türkçenin Balkan Dilleri Üzerine Etkisi Sempozyumu Bildirileri 29 Mayıs 2009 - Üsküp. Üsküp: MATÜSİTEB, TİKA ve Filoloji Fakültesi. s. 103-108.
- 📖 Ahmed, Oktay (2012c). "Makedonya Türk Ağzılarında İki Sesin Durumu Üzerine: "Ö" Ünlüsü ve "H" Ünsüzü" Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 1(2).
- 📖 Ahmed, Oktay (2012b). "Resne ve Yöresi Türk Ağzılarında Ünsüzlerin Kalın ve İnce Varyantlarının Kullanımı", Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu, 10-12.05.2012, Manisa.
- 📖 Ahmed, Oktay (2012a). "Pulevski'nin Sözlüklerinden Hareketle XIX. Yüzyıl Makedonya Türkçesinin Bazı Ses Özellikleri ", VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, Ankara.
- 📖 Hazai, György (1963). "Rumeli Ağzıları Tarihinin İki Kaynağı Üzerine", TDAY Belleten , Ankara.
- 📖 Karasu, Abidin, "Mekedonca-Arnavutça-Türkçe Üç Dilli Sözlükte Rumeli Ağzı Hususiyetleri", 4. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağzı Araştırmaları Çalıştayı, Edirne, Türkiye, 27-29 Ekim 2011.
- 📖 Николовска, Виолета. "Балканизмите во Четиријазичникот на Ѓорѓи Пулевски" Зборник на трудови од Научниот собир „Балкански јазичен светоглед“, ед. Јазикот наш денешен, кн. 18, Скопје, 2009.
- 📖 Николовска, Виолета (2015). "Српско-Македонските Културни Врски Во 19 Век (Врз Примерот На Делото на Ѓ. Пулевски)", Афирмација, Продлабочување И Проширување На Вековните Културни Врски Меѓу Р. Македонија И Р. Србија, 30-31 Oct 2015, Bitola, Macedonia.
- 📖 Пулевски, Ѓорѓија (1865), Yazicnitsa (Јазичница), Sofya.
- 📖 Пулевски, Ѓ. М. (1873). (=Dört Dilli Sözlük), Речник от четири јазика: I. српско-албански, II. арбански-арнаутски, III. турски, IV. грчки, Београд
- 📖 Пуљевски, Ѓорђе М. (1875). (=Üç Dilli Sözlük),. Речник од три језика: С. Македонски, Арбански и Турски, књига II | Љугат уч љисаниден: Миснијманџе, Арнаудчес ве С. Македонлуџцес, Ѓитаб II Београд: Државна штампарија)
- 📖 Пуљевски, Ѓ. М. (1880), Славјанско населбениски-македонска Слогница Речовска за исправување, православки-јазическо-писание, Софија: Народна Печатница на В. Прошевъ
- 📖 Пулевски, Ѓорѓија (1892 (2003)). Славјано-Македонска Општа Историја. Скопје: МАНУ.
- 📖 Ристовски, Блаже (1995). "Македонија и Македонската Нација", НИП „Нова Македонија“ - Детска Радост, Скопје
- 📖 Ристовски, Блаже (1996): Ѓорѓија М. Пулевски - меѓник во нашата културно-национална историја, свечен собир по повод стогодишштата од смртта на Ѓорѓија М. Пулевски, одржан на 14. VI 1995, уредник: акад. Татко Георгиевски, Скопје

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Journal Of Turkish Language and Literature Studies in Balkans
Cilt 1/Sayı1/Kış 2019 - Volume 1/Issue 1/Winter 2019
ss-pp: 34-45

Makedonya- Kanatlar Köyünde Söylenen Nefeslerde Hacı Bektâş-ı Velî
Hacı Bektash-i Veli in the Poems Village of Kanatlar in Macedonia

Gülçin BALAT*

Özet

Türk Dünyası'nın kadim bir kültür coğrafyası olan Balkanların Türkleşmesi ve Müslümanlaşması sürecinde tasavvufi inanç önemli bir rol oynamıştır. Tasavvuf inancının uygulanış biçimi olan tarikatların ortaya çıkması bu süreci kolaylaştırmıştır. Balkan coğrafyasında oldukça fazla nüfuzla sahip olan Bektâşîlik de bu tarikatlardan biridir. Özellikle Arnavutluk ve Makedonya'da görülen Bektâşîlik inancı, günümüzde Makedonya'da bulunan Kanatlar köyünde mevcuttur.

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı istimâlet politikası sonucu Anadolu'dan Manastır'a getirilen akıncı Türkler tarafından kurulan köyün tarihçesi 17. yüzyıla kadar gitmektedir. Bir Bektâşî babası olan Dikmen Baba tarafından kurulduğuna inanılan köyde, günümüzde Makedonya'da Bektâşîliğin tüm canlılığıyla sürdürüldüğü üçüncü büyük tekke olan Dikmen Baba Dergâhı (Tekkesi) bulunur. Bektâşîlerin çoğunlukta olduğu köyde, Hacı Bektâş-ı Velî'nin müritlerinden olduğuna inanılan Dikmen Baba günümüzde Bektâşî inancının devam ettirilmesinden önemli bir şahsiyettir. Dinî-tasavvufi Türk halk edebiyatı nazım türlerinden olan nefes, Bektâşîlerin ikrar, ayin-i cem ve kurban ayini adını verdikleri törenlerinde kendine has besteleriyle okunan şiirlerdir. Nefesler Bektâşî-Alevî inancının esaslarını Allah, Hz. Muhammed ve Hz. Ali sevgisi, Hacı Bektâş-ı Velî sevgisi, On İki İmam sevgisi gibi konuları içermektedir.

Bu çalışmada, Makedonya- Kanatlar köyünde bir kurban ayini esnasında derlenmiş nefeslere ve bu nefeslerde geçen Hacı Bektâş-ı Velî'yi tasvir eden özellikler tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Makedonya, Kanatlar Köyü, Hacı Bektâş-ı Velî

Abstract

Sufi belief has played an important role in the process of Turkification and Islamization of the Balkans, which is an ancient cultural geography of the Turkic World: The emergence of sects, which are the way of the application of Sufi faith, has facilitated this process: Bektashism, who has a lot of verses, is also one of these sects. The culture of culture, especially in Albania and Macedonia, is present in the village of Kanatlar, which is located in Macedonia today: the history of the village established by the raiding Turks brought from Anatolia to Manastır as a result of the government policy implemented by the Ottoman Empire. century. Dikmen Baba the third largest lodge in Bektashi, which is believed to have been founded by Dikmen Baba, is the third largest lodge in Bektashi. An important figure in the religious life of Dinî-sufism, which is one of the verse genres of Turkish folk literature; They are poems which are read with their own compositions in

* Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi. E-posta: gulcin.balat@hotmail.com (Orcid: 0000-0002-3967-2977)

Makedonya- Kanatlar Köyünde Söylenen Nefeslerde Hacı Bektâş-ı Velî

ceremonies named as ayin-i cem and sacrifice. The Bible, the fundamentals of the Alevi faith, God, Hz. Muhammad and Hz. His love for Ali, Hacı Bektash - i Veli's love. It contains topics such as the love of the twelve Imams:

In this study, the breaths collected during a sacrifice in the village of Kanatlar in Macedonia and the way that Hacı Bektâş-ı Velî was included in these poems were examined.

Keywords: Macedonia, Village of Kanatlar, Hacı Bektash-i Veli

Makedonya, Bulgaristan, Kosova, Arnavutluk gibi ülkelerin yer aldığı Balkan yarımadası tarihsel süreç içinde Türklerin asırlar boyunca nüfuz ettiği önemli bir bölge olmuştur. Gerek siyasi hadiseler gerekse ekonomik gelişmeler vasıtasıyla Balkanlar ile Türkler arasında kurulan tarihi ve kültürel bağlar geçmişten günümüze kadar tüm canlılığıyla mevcudiyetini devam ettirmektedir. Bu ilişki ağı zaman zarfında belli aralıklarla kesintiye uğramış fakat akabinde kendini yenileyebilmeyi başarmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin Balkan yarımadasında yaptığı fetihler, bu bölgede Türk varlığının inşasını sağlamıştır. Balkan coğrafyasındaki Türk varlığı, günümüzde hâlâ bu topraklarda mevcudiyetini bir kültür mirası olarak devam ettirmektedir. Osmanlı Devleti, tarihi seyir içinde Balkan yarımadasında yaşayan birçok ülke ve bu ülke mensupları milletler ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler içinde olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Balkan yarımadasında yoğun olarak temasta bulunduğu ülkelerin başında gelen Makedonya, Türk varlığını asırlarca bünyesinde barındırmıştır. Batı Balkanlarda yer alan Makedonya, doğusunda Bulgaristan'a güneyinde Yunanistan, batısında Arnavutluk ve kuzeyinde Kosova'ya komşu olan küçük bir Balkan ülkesidir. Türk varlığının Makedonya'daki tarihi, üç ana dönem altında açıklanmaktadır. Makedonya'daki Türk varlığı hakkında fikirler ileri süren Yusuf Hamzaoğlu'na göre Makedonya'daki Türk varlığının tarihi yolcuğu şu şekildedir:

"Makedon ve dünya bilim adamları Makedonya'daki Türk varlığının ve kültürünün Osmanlı Türkleri'yle başladığını öne sürmektedir. Fakat tarih, arkeoloji, dil, edebiyat, sosyoloji ve diğer ana bilim dallarının tespit ettikleri gerçekler, Türk varlığının bu bölgede IV. yüzyılın ikinci yarısında Hun Türkleri'nin yerleşmesiyle başladığını göstermektedir. Buradaki Türk varlığı ve kültürü Hun Türkleri'nden sonra inen Avar, Proto Bulgar, Peçenek, Oğuz, Kuman, Selçuklu ve Osmanlı Türkleri'yle devam etti. Makedonya'da Türk varlığının veya Türklüğün 1638 yıllık bir tarihi vardır. Makedonya Türklüğü üç dönemden geçti:

- 1.Osmanlı öncesi Makedonya Türklüğü (372-1370)*
- 2.Osmanlı dönemi Makedonya Türklüğü (1371-1912)*
- 3.Osmanlı sonrası Makedonya Türklüğü (1912-2010)"¹*

Hamzaoğlu'nun tespitlerinden hareketle Makedonya Türklüğünün varlığını M.S. 4. yüzyıla başlatmak yanlış bir ifade olmayacaktır. Osmanlı Devleti, yaptığı savaşlar ile Balkan yarımadasında siyasi bir nüfuz elde etmiş ve bu gücü kalıcı kılabilmek için fethettiği şehirlere ve bu şehirlere bağlı köylere Anadolu'dan getirdiği Türkleri yerleştirmiştir. Fethedilen şehirlere yerleştirilen Türkler, bu bölgelerin Türkleşmesinde ve İslâmlaşmasında önemli rol oynamışlardır. Makedonya Osmanlı döneminde Manastır, Üsküp ve Selanik olmak üzere üç vilayeti kapsıyordu.² Bu sebeple Anadolu'dan getirilen Türkler, bu bölgelere yerleştirilmiştir. Tarihsel süreç içinde bu bölgelerde Türk nüfusu yoğun olarak yer almış fakat sonraki süreçte tedricen bu nüfus azaltılmıştır. Bugün Türkler, Batı Makedonya'nın Gostivar; Kalkandelen (Tetovo), Ohri, Struga, Manastır (Bitola), Kırçova, Debre bölgelerinden başka başkent Üsküp (Skopje) ile Doğu Makedonya'nın Köprülü (Veles), Valandova, Ustrumca, Radoviş, İştip bölgelerinde yaşarlar.³ Bu bölgelerde yaşayan Türkler, geçmişte olduğu gibi günümüzde de Balkan coğrafyasında Türklüğün, Türkçenin ve Müslümanlığın bayraktarlığını yapmakta ve millî ve kültürel değerleri muhafaza etmeye çalışmaktadır. Bu değerlerin muhafaza edildiği bölgelerden biri olarak karşımıza Makedonya'da bir Türk köyü olan Kanatlar köyü çıkmaktadır. Osmanlı Devleti döneminde Manastır'a günümüzde ise Pirlpepe'ye bağlı olan bu köyün

¹ Yusuf Hamzaoğlu. **Balkan Türklüğü (Cilt I)**. Üsküp: Logos, 2010, s. 36-37.

² Yusuf Hamzaoğlu. **Age**. s. 229.

³ Necati Çayırılı. **"Makedonya Türkleri"**. Balkanlar El Kitabı: Çağdaş Balkanlar. C.2. Ankara: Karam Araştırma ve Yayıncılık, 2013, s. 315.

Gülçin BALAT

tarihi ve Kanatlar'da söylenen nefeslerdeki Hacı Bektâş-i Velî tasavvuru çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada ele alınan nefeslerin Dikmen Baba Tekkesi'nde gerçekleştirilen ikrar töreni esnasında derlenmiştir. Derlenen nefesler yanında köy sakinlerinden Zekeriya Memiş'in sahip olduğu Nefes Defteri'ndeki nefesler de çalışmamıza dahil edilmiştir. Çalışmamızın konusu bu nefeslerde Hacı Bektâş-ı Velî'nin hangi ifadelerle tanımlandığı yani tasavvur edildiğidir. Bu amaçla çalışmamızın kapsamında bulunan nefesler Hacı Bektâş-ı Velî'yi temele alarak içerik bakımından değerlendirilmiş ve Hacı Bektâş-ı Velî dışında nefesler de yer alan yerel şahsiyetlere de değinilmiştir. Nefesler derlenen yerel dil özellikleriyle verilmiş, metin tamiri yapılmamıştır.

A. Kanatlar Köyü

Pelagoniya ovasında bulunan Türk köyünden biri olan Kanatlar köyü, Makedonya Cumhuriyeti sınırları içinde yer alır. Manastır şehrine 30 km ve bağlı olduğu Pirlepe şehrine 25 km uzaklıktadır. Köyün tarihi hakkında sözlü ve yazılı kaynaklardan edinilen bilgilere göre, tarih sahnesine çıkışının 14. yüzyılın sonları 15.yüzyılın başlarında olduğu öngörülmektedir. Kanatlar köyü, Makedonya'da Türkçe isim kullanabilen önemli köylerdendir. Çünkü Osmanlı Devleti döneminde kurulan birçok Türk köyünün adı Yugoslavya Hükümeti döneminde değiştirilmiştir. Makedonlar, Kanatlar adını " Kanatlartsi"⁴ olarak telaffuz etmektedir. Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda gerçekleştirdiği fetihler sonucunda bu bölgelerin iskânı amacıyla Anadolu'dan Balkanlara gönderilen Türkler tarafından kurulduğu tahmin edilen köy hakkındaki ilk bilgiye Mehmet Tevfik'in "*Manastır Vilayetinin Tarihçesi*" adlı çalışmasında rastlanmaktadır:

*"II. Murad ve Fatih döneminde Anadolu'nun Karaman ve Ankara dolaylarından Türkmen aşiretleri Edirne, Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerine iskân edilmiştir. Bu iskânla Manastır vilayeti Kayalar ovasındaki Türk köyleri ve Manastır ovasındaki Kınalı, Mescitli, Budaklar, Kanatlar, Şerifeler, Hasanobalar, Musaobalar ve Karaman aşiretlerinin buraya yerleştirildikleri bilinmektedir."*⁵

Tevfik'in adını zikrettiği bu köylerde geçmişte oldukça fazla Türk nüfusu yaşarken günümüzde bu oran göçlere bağlı olarak azalmış durumdadır. Kanatlar köyü, bu bölgede Türk nüfusunun en fazla yaşadığı köy olma özelliğine sahiptir. Kanatlar köyünün tarihi hakkında bir diğer kaynak saha çalışmamız esnasında tespit ettiğimiz, köyde bulunan Dikmen Baba Tekkesi'ndeki bir levha üzerinde yazan bilgilerdir. Bu levhada, "*Bektâşî Dikmen Baba Dergahı, Evladiye Kanatlar Köyü, Miladi 1503 yılı*"⁶ yazmaktadır. Ancak bu yazının doğruluğu hakkında kesin bilgilere ulaşılammıştır. Ancak bu bilginin Mehmet Tevfik'in verdiği tarihlerle örtüştüğü, dolayısıyla doğru olma ihtimalinin bulunduğunu da belirtmek gerekir.

Kanatlar köyünün adının zikredildiği bir diğer kayıt ise Galip Çağ'ın "*16. ve 17. Yüzyılda Osmanlı Hakimiyetinde Manastır*" adlı doktora tezinde yer verdiği Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 232 numaralı Manastır'ın 1544 yılına ait tahrir defteridir.⁷ Bu defterde, Kanatlar köyü Manastır'a bağlı bir Türk köyü olarak kayda geçmiştir. Kanatlar köyünün tarihi hakkında belgelere ulaştığımız Manastır Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki belgelere göre Kanatlar ismi en erken 1609 yılında karşımıza çıkmaktadır. Tarafımızdan incelenen bu belgelerde, Kanatlar köyü halkının sosyal hayatı, ekonomisi ve ödediği vergiler hakkında bilgiler mevcuttur. 1609 yılında kayda geçen bilgilerden hareketle Kanatlar köyünde yerleşik bir düzenin olduğu burada tarım yapıldığı bilgisine ulaşılmaktadır. Bu bilgiden hareketle Kanatlar köyünün kuruluş tarihinin 1609'dan önce olduğu bir kez daha kesinleşmiştir. Kanatlar köyünün kuruluş tarihinin tespit edilmesi bölgedeki Türk hakimiyetinin ve geniş ölçekte Makedonya Türklüğü hakimiyetinin tarihinin saptanması açısından oldukça faydalıdır. Acaroğlu, *Balkanlarda Türkçe Yer Adları Kılavuzu'nda* Kanatlar köyü

⁴ Мак. Канатларци

⁵ Mehmet Tevfik'ten akt. Selçuk Duman. "*Manastır*". Yeni Türkiye Rumeli Balkanlar Özel Sayısı, 67,(2015): 1523.

⁶ Gülçin Balat. *Makedonya Kanatlar Köyü Folkloru üzerine Bir inceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2018, s. 290.

⁷ Galip Çağ. *16. ve 17. Yüzyılda Osmanlı Hakimiyetinde Manastır*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2010, s. 231.

Makedonya- Kanatlar Köyünde Söylenen Nefeslerde Hacı Bektâş-ı Velî

hakkında “Kanatlar, Makedonya Cumhuriyetinde Pirlepe belediyesine bağlı Türk köyü; n. tümüyle Türklerden oluşur. Sekiz yıllık ilkokulunda Türkçe okutulur” bilgisini vermiştir.⁸

Kanatlar köyünün tarihi hakkında resmî yazılı kaynaklar dışında derleme yöntemiyle ulaşılmış sözlü kaynak kişi bilgileri de mevcuttur. Bu bilgilerden hareketle Kanatlar köyünün tarihi ve adlandırılması köyde tekkesi de bulunan Bektâşî dervişi Dikmen Baba ile rivayet olunmaktadır:

“Makedonya’nın Kırçova şehrinde bulunan Makedonski Brod’da Hıdır Baba ile onun müridi Dikmen Baba yaşamaktaymış. Dikmen Baba’nın asıl adı Mehmetmiş. Bir gün Hıdır Baba, Dikmen Baba’ya, “ Al bu tulumla git alasin su ama bu tulum kopuk bak, bu tulumla gidersen, su dökülür”der. Bununla git alasin su. Tamam bu da alır o kopuy. Hıdır Baba diyi neden kopuy bu Dikmen Baba der tamam ben gindem bunla alanem, nasıl yapar eder su alır gelir. Tulum baş aşağı çevirik o tulumdan su akmaz o delik yerden... O da şaşar, o zaman der ki dik tulumunu su akane, dikmem der, Hıdır Baba dikmem. Haa demiş bu iki aslan bir postta oturulmaz. Demek ki kefsi açılmış keramet sahibi olmuş. Asıl ismi Mehmet. İşte o akıt Hıdır baba bunun adını koyar Dikmem Baba, tulumu niye dikmemiş yani onların aralarında artık ne geçtiyse o zaman demiş iki aslan bir postta oturulmaz sana başka bir yurt eh işte temin konuştuğum gibi atar bir kor gibi düşer o Büyük Konyari’ye. O zaman o Konyari’de da varmış aşırı milletler Sünnî, istememişler onu. Ordan o koru atar, düşer bizim Kanatlar’a. Onun uçarak geldiğini gören kişiler bu yüzden bu köye Kanatlar adını vermiştir.”⁹

Kaynak kişilerin anlattığı efsaneye göre Kanatlar köyünün kuruluşu bir Bektâşî babasına dayandırılmakta ve bugün köyde Bektâşî inancına sahip kişilerin var olma sebebi olarak temellendirilmektedir. Ancak kaynak kişinin ifadesinde geçen, “Onun uçarak geldiğini gören kişiler bu yüzden bu köye Kanatlar adını vermiştir.” cümlesi bu köyde Bektâşîlerden önce de yaşayan kişilerin olduğunu düşündürmekte ve köyde Kurt Dede Koje isimli bir kişiye ait tekke bulunması da burada daha erken tarihlerde bir yaşam kurulduğunu destelemektedir. Sözlü kaynakların aktardığı bilgiye göre Kurt Dede Koje, Dikmen Baba’dan çok daha erken tarihlerde yaşamış Sünnî bir ulu kişidir ve köyde mezarı bulunmakta köylüler tarafından kutsal sayılarak ziyaret edilmektedir.

Kanatlar köyünde çok kültürlü bir inanç sistemi vardır. Resmî dinî inanç İslâmiyet’tir. Bunun yanında Kanatlar köyünde Bektâşîlik yaygın olmakla birlikte köyde Sünnî İslâm’a bağlı kişiler de bulunmaktadır. Günümüzde bu oran Sünnî inanç mensuplarına oranla fazladır. Kaynak kişilerin aktardığı bilgilere göre özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında ve sonrasında 1950’li yıllardan başlayarak köyden Türkiye’ye yoğun bir şekilde göç yaşanmıştır. Böylelikle köyde kalan Bektâşî kesim zaman içinde artmış ve Sünnî nüfus azınlıkta kalmıştır. Balkanların Müslümanlaştırılmasında önemli bir unsur olan tarikatlar, özellikle Bektâşîlik ile kendine oldukça geniş bir yayılma alanı bulmuştur. Günümüzde bu inanç dairesinin etkinliği hâlâ bazı bölgelerde sürdürülmektedir. Kanatlar köyünde bulunan Dikmen Baba Tekkesi, Makedonya genelinde önemli bir yere sahiptir:

“Makedonya’da Bektâşî tekkelerin kuruluşu XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra başlamış, en aktif oldukları dönemler de XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ve XIX. yüzyılın ilk yarısı olmuştur. Sarı Saltık, Seyyid Ali Sultan, Harabati Baba, Dikmen Baba ile Makedonya’da tohumları atılan Bektaşîlik, daha sonraları Kalkandelen Harabati Baba, Hıdır Baba, Dikmen Baba Tekkeleriyle Balkan yarımadasının siyasî ve sosyal hayatında etkili olmuş ve birçok toplumsal hareketin içinde yer almıştır. Günümüzde Bektaşîliği çok az tanımlarına rağmen “biz Bektaşîyiz” diyen Makedonya Bektaşîleri, bu bölgedeki faaliyetlerini üç tekke (Kalkandelen Harabati Baba, Kırçova Hıdır Baba ve Kanatlar Dikmen Baba) devam ettirmektedirler.”¹⁰

⁸ Türker Acaroğlu. **Balkanlarda Türkçe Yer Adları Kılavuzu**. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s. 156.

⁹ Gülçin Balat. **Makedonya Kanatlar Köyü Folkloru üzerine Bir inceleme**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2018, s. 16.

¹⁰ Metin İzeti. **Balkanlar’da Tasavvuf**. İstanbul: İnsan Yayınları, 2013. s. 286.

Gülçin BALAT

Kanatlar köyünde üç tane Bektâşî babası vardır. Bunlardan bir tanesi Halife babadır. Her bir babanın müritleri ve dervişleri kendi babalarıyla Dikmen Baba Tekkesi'nde çeşitli ritüeller gerçekleştirmektedir. Bu tekke de kurban kesmekte, adak adamakta, dinî günleri burada anmakta ve ölüleri için "mabet" adını verdikleri mevlitleri burada okutmaktadırlar. Bektâşîler, bu ritüelleri gerçekleştirdikleri sırada mutlaka nefes söylemektedir. Anonim olarak söylenen nefesler yanında Bektâşî babaları ve dervişleri tarafından ferdî olarak da nefesler yazılmaktadır. Sözlü kültür ortamında yaratılan bu nefesler, Türk halk şiirinin önemli ürünleridir. Saha çalışmamız esnasında sadece sözlü kültürde yer aldığını tespit ettiğimiz nefesler tarafımızca derlenip yazıya geçirilmiştir. Bu nefesler, Türk kültür dairesinin ve inancının önemli Türkçe örnekleri olarak Türk literatürüne kazandırılmıştır. Günümüzde Kanatlar köyünde Bektâşîlerin olması Osmanlı Devleti'nin himayesinde Balkanların fethini ve bu bölgelerde Müslümanlığın kabulünü kolaylaştırmak amacıyla gönderilen kolonizatör Türk dervişlerinin başarılarını kanıtlamaktadır.

Köy halkı farklı inanç özelliklerine sahip olmasına rağmen homojen ve birbirlerine saygılı bir şekilde yaşamakta ve üst kimlik olarak Türklüğü benimseyerek bu özellikleri etrafında birleşmektedir. Kanatlar köyünde anadil Türkçe'dir. Nüfusun çoğunluğu Türkçe konuşmakta olup köye evlilik yoluyla gelen Arnavut ve Boşnak gelinlerce de bazı mahallelerde Arnavutça ve Boşnakça da konuşulmaktadır.

Kanatlar köyü, günümüzde Makedonya'da Türk nüfusunun yoğun olarak görüldüğü önemli bir bölgedir. Resmî olmamakla birlikte Kanatlar köyünün nüfusu bugün 1800 kişi civarındadır. Kanatlar köyünde yaşanan Bektâşîlik, Hacı Bektâş-ı Velî'nin Sarı Saltık'ın Fatih Sultan Mehmet'in mirası olan evlâd-ı fatihânlarca kültürel bir miras olarak sürdürülmektedir.

B. "Nefes Defteri" Hakkında

21 Mart 1964 tarihinde İstanbul'da hazırlanmış olan "Nefes Defteri" isimli eserin giriş sayfasında defterin sahibi olan Zekeriya Memiş'in adı yazmaktadır.¹¹ Defterde toplamda 131 adet nefes bulunmaktadır. Nefeslerin yazarları hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Tahminimizce anonimleşen nefesler ağırlıktadır. Defterin sonunda ise günlük eylemlerin gerçekleştirilmesi anında okunacak dualar ve türbe ziyareti hakkında birçok bilgi verilmektedir; meydan kapısından içeri girerken okunacak dua, ocak postu tercüman, uykudan kalkınca söylenen tercüman, yeni ay görüldüğünde okunacak dua, sofraya otururken söylenen tercüman vb.

Defterdeki nefesler genellikle 11'li hece ölçüsüyle yazılmış olmakla birlikte 8'li ve 7'li hece ölçüsüyle de yazılmıştır. Hece ölçüsüyle yazılmış nefeslerin yanında birkaç tane de aruz ölçüsüyle yazılmış nefes bulunmaktadır. Nefeslerdeki dil sade bir Türkçedir. Ancak bazı nefeslerde Balkan Türkçesi ağızlarının dil özellikleri de görülmektedir. Nefeslerde en çok işlenen konular; Hak-Muhammed-Ali inancı, Hacı Bektâş-ı Velî sevgisi, Dikmen Baba sevgisi, On İki İmam sevgisi, Guruh-ı Nâci inancıdır. Bunların yanından tarihsel hadiseler, ehl-i beyt sevgisine ve Bektâşî edebiyatının da en önemli temsilcilerinden olan Balım Sultan, Pîr Sultan Abdal, Abdal Musa, Kaygusuz Abdal ve büyük mutasavvıf Yunus Emre gibi dinî şahsiyetlerin isimlerine yer verilmektedir. Bektâşîlerin çoğu fotokopi olarak küçük bir kitapçık şeklinde hazırlanmış olan bu deftere sahiptir ve Dikmen Baba Tekkesi'nde yaptıkları ritüellerde bu defteri yanlarında getirip bu defterden nefesler okumaktadırlar.

6 Mayıs 2017 tarihinde Hıdırellez kutlaması sebebiyle bulunduğumuz Kanatlar köyünde, Dikmen Baba Tekkesi'nde gerçekleştirilen kurban ikrarı töreninde derlemiş olduğumuz nefesler başta olmak üzere Kanatlar'da söylenen nefeslerin olduğu, "Nefes Defteri" adlı eserden yola çıkarak nefeslerdeki Hacı Bektâş-ı Velî tefekkürünü ortaya koymaya çalışacağız. Çalışmamız kapsamında yer verdiğimiz nefesler bu defterden alınmış olup kaynak kişilerin ikrar töreni esnasında icra ettiği nefeslerdir. Bu nefesler, Bektâşîler tarafından kutsal sayılan günlerde özellikle Dikmen Baba Tekkesi'nde "mabet" adını verdikleri toplantılarda söylenmektedir. Bu mabetlerde kadın ve erkekler bir arada yer almakta ve nefesler bireysel olarak ya da toplu halde söylenmektedir. Nefesler dervişler tarafından genellikle ezberlenmiş olarak ve belli bir makam

¹¹ Nefes Defteri'nin kapağında ismi yer alan kişi sadece defterin sahibidir. Defter içindeki nefeslerin müellifi değildir.

Makedonya- Kanatlar Köyünde Söylenen Nefeslerde Hacı Bektâş-ı Velî

ile söylenmektedir. Bunun yanında mabede katılan kişilerce de ezberden ya da Nefes Defteri'nden okunmaktadır. Nefesler, Bektâşiler tarafından oldukça önemsenen duygu ve düşüncelerini aktarmak için kullanmayı seçtikleri lirik şiirlerdir. Sözlü folklor ürünlerinden olan bu nefesler, kişileri eğlendirmekte ve mensup oldukları inanç bağlamında aidiyetlerini arttırmaktadır. Nefesler vasıtasıyla kültürel değerler nesilden nesile aktarılmaktadır. Bektâşiliğe ait bilgi sistemi ve kutsal saydığı kişiler nefeslerin içeriğini oluşturmakta bu bakımdan bu bilgilerin başka kişilere eğitimi, öğretimi ve aktarımı noktasında da fayda sağlamaktadır. Kültürel kodlarla dolu olan bu nefesler, Kanatlar köyünün zengin folklor unsurlarından biridir. Folklor, kültürü yansıtır, onun eğitimdeki rolü nesilden nesile devam eder ve kabul edilmiş kültürel normlara uyumu temin etmek için toplum içerisinde işler.¹² Bu bilgiden hareketle Kanatlar köyünde söylenen nefeslerin de birçok işlevi olduğunu söylemek mümkündür. Bektâşiler tarafından kutsal sayılan günlerde Dikmen Baba Tekkesi'nde söylenen nefesler, bu inanca mensup kişilere hoşça vakit geçirme imkanı vermekte, Bektâşiliğe ait inançları öğretmek hem de nesilden nesilden bu kültürün aktarımı sağlamak amacıyla söylenmekte ve aidiyet duygusu kazandırıp kimlik inşasında da önemli rol oynamaktadır.

C. Nefes Terimi

Nefes, soluk, şifa amacıyla hastaya okunan dua¹³ anlamına gelen nefes aynı zamanda Türk Halk şiiri dairesi içinde yer alan, Dinî-Tasavvufî Halk Şiiri veya Tekke Şiiri olarak adlandırılan gruba ait bir nazım türüdür. Özellikle Bektâşiler tarafından üretilen ve icra edilen nefesler, dinî mahiyette olup Bektâşiliğin esasları ve ulu saydığı şahsiyetler hakkında söylenir. Edebî bir tür olarak bildiğimiz nefesler, *İslam Ansiklopedisi*'nde Süleyman Uludağ tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır: “ 1. Bektaşî tekkelerinde okunan bestelenmiş ilâhi. 2. Sâlihın yaşadığı yoğun tasavvufî halin hafiflemesi neticesinde duyduğu ferahlık, ayrıca velilerin himmeti gibi anlamalarda kullanılan tasavvuf terimi.”¹⁴ Süleyman Uludağ'ın nefes hakkındaki diğer bir tanımı ise şöyledir:

“Nefes i.ar.1. Soluk, enfas. 2. Tas.

a) Gaybın latifeleriyle gönülleri ferahlandırma. Vakt, hal nefes sıralamasında vakit sahibi mübtedi, hal sahibi orta, nefes sahibi müntehi sayılmıştır. Gönül ehli için vakit, ruh sahibi için hal, sır sahibi için nefes bahis konusudur.

b) Rahmani(ilahi) nefes. Ayn olarak a'yana yayılmış genel varlık ve varlıkların sûretlerini taşıyan heyula. İnsanın nefesi esas itibariyle aynı olduğu halde boğaz, ağız, dil ve dudakların çeşitli hareketleriyle nasıl farklı ses ve sözler haline giriyorsa, aslında bir ve aynı olan vücûd da mazharlara göre o şekilde farklılık gösterir. Harf varlık ilişkisi buna bağlıdır. Rahmanî nefese küllî heyula, rikk-ı menşur ve kitab-ı mestur da denir.

c) Bektaşî –Alevîlerin inanç ve düşüncelerini dile getiren şiirler, deyiş.

d) Dem; velilerin söz,ses ve soluklarıyla muhatapları üzerinde meydana getirdikleri tesir. Ermişlerin soluklarında karşılardaki kişileri etkileyen ruhi ve manevi güç. Kalpteki ateşi söndürmesi için Hakk'ın kalbe gönderdiği ferahlık, rüzgar.”¹⁵

Uludağ, Arapça olan *nefes* sözcüğünü hem fizikî hem de edebî manasıyla açıklamıştır. İslâmiyet etkisindeki Türk edebiyatı dönemlerinden olan Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı türlerinden konusu Allah olan “ilahi”, Bektâşî- Alevî edebiyatında nefes veya deyiş olarak adlandırılır. “*Deyiş: Alevî-Bektaşî edebiyatında hece vezniyle söylenmiş dini-tasavvufî şiirlere Bektaşîler nefes, Alevîler deyiş derler.*”¹⁶ Bektâşî âşıklarınca yazılan tasavvuf konulu şiirlerdir. Bunlara nefes denilmesinin nedeni iç bilgisinden ve gerçeklerden söz edip

¹² William R. Bascom. “Folklorun Dört İşlevi”. Çev.: Ferya Çalış, Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2. Ankara: Geleneksel, 2014, ss. 83.

¹³ TDK Sözlük, 2011, s. 1760.

¹⁴ “Nefes”. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 32. 2006, s. 522.

¹⁵ Süleyman Uludağ. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2016, s. 273.

¹⁶ Süleyman Uludağ. *Age*. s. 107.

Gülçin BALAT

kutsal bir ilhamla söylenmesindedir. Nefesler genellikle Bektâşîlik felsefesi çerçevesiyle vahdet-i vücudu konu alır. Bektâşî âşıklarınca söylenmiş na't ve Hz.Ali methiyeleri de nefes adını alır.¹⁷

Nefesler manzum biçimde olup bir anlamda Hak-Muhammed-Ali için edilen dualardır. Alevî- Bektâşî inancı hakkında önemli çalışmalar yapan ve baba erenlerden olan Turgut Koca'ya göre nefes, "Bektâşîler aşktan, didardan, sakiden, badeden, azizlerin menkıbesinden, yoldan, erkândan bahseden manzumelere nutuk, bestelenmiş olursa nefes derler. Bu nefeslerin içinde on iki imamın adları geçerse düvaz, Hz..peygambere övgü olarak yazılmışsa na't-ı nebi, Hz.Ali'ye övgü ise na't-ı Ali, Hz. Hüseyin'in matemini dile getiriyorsa mersiye denir."¹⁸

Genellikle Bektâşî âşıkları tarafından manzum olarak dörtlükler halinde 7'li, 8'li,11'li hece ölçüsüyle ve koşma ayak düzeniyle yazılan nefesler, konu olarak Bektâşîlik inancını, Hz. Ali sevgisini ve övgüsünü, Ehl-i Beyt sevgisini ve Allah sevgisini işleyen çeşitli Bektâşî törenlerinde saz eşliğinde ya da makamla söylenen sözlü veya yazılı olarak kuşaktan kuşağa aktarılan şiirlerdir. Nefesler herkes tarafından kolayca anlaşılabilir için sade bir Türkçe ile yazılır. Nefesler, Bektâşî Edebiyatı içinde oldukça değerli ve kullanımı yaygın bir türdür. Nefesler konuları bakımından ilahilerden ayrılırlar. İlahilerin konusu Allah iken nefeslerde özellikle "Hak-Muhammed-Ali, Muhammed-Ali, On İki İmam sevgisi" işlenir.

D. Kanatlar Köyünde Söylenen Nefeslerde Hacı Bektâş-ı Velî ve Diğer Şahsiyetler

1) Hacı Bektâş-ı Velî

Asıl adı Bektâş olup ölümünden sonra Hacı Bektâş-ı Velî diye ünlenmiştir. XIII. yüzyılda Selçuklu Anadolu'sunda Babaî hareketinin lideri Baba İlyas'ın çevresine XIV. yüzyılda Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşuna; XVI. yüzyılda kendi adını alacak olan Bektâşîlik tarikatının oluşumuna adı karışan Hacı Bektâş-ı Velî'nin devrinin kaynaklarında hemen hiçbir iz bırakmadığına bakılırsa yaşadığı dönemde yaygın bir üne kavuşmamıştır.¹⁹

Hoca Ahmet Yesevi Ocağından, Horasan erenlerinden bir büyük isim olan Hacı Bektâş-ı Velî, son derece yaygın bir şöhrete sahip olmasına rağmen, hayatı hakkındaki bilgimiz neredeyse yok denecek kadar azdır. Onlar da gerçek ile menkıbelerin birbirleriyle harmanlandığı rivayetlerle örülüdür. Yaşadığı dönem ile ilgili çeşitli rivayetler vardır. XIII. Yüzyılın ikinci yarısı ile XIV. Yüzyılın ilk yarısı arasında yaşadığı bilinmektedir.²⁰

Abdurrahman Güzel'e göre ise Hacı Bektâş-ı Velî'nin iki hayatı vardır: "Menkabevi Hayatı; Velayetnâme'ye göre Hacı Bektaş Veli, Horasan hükümdarı İbrahimü's-Sâni Seyyid Muhammed ile Şeyh Ahmed Nişaburlu alim bir zatın kızı Hatem(veya Hateme) hatunun oğludur."²¹Menkıbevî Hacı Bektâş-ı Velî, Rum abdallarının piridir.²²Hacı Bektâş-ı Velî'nin tarihi hayatından çok menkıbevî hayatı bilinmekte ve dikkati çekmektedir. Hoca Ahmet Yesevi'nin halifesi Lokman Perende'nin yanında eğitim alan Hacı Bektâş-ı Veli zaman içinde önemli bir pir olmuştur. Bazı kaynaklarda asıl adının Muhammed, geleceğin azizine "seviyede eş" ya da "bir beye eşit olma" anlamındaki Bektaş'ın ise lakabı olduğu ifade edilir.²³ Hacı Bektâş-ı Velî, Bektâşîliğin kurucusu kabul edilmiş olup bu düşünce edebî alanda üretilen eserlere de iştirak etmiştir. Özellikle nefeslerde Hacı Bektâş-ı Velî adı zikredilen başlıca ulu kişilerdendir.

¹⁷ Erman Artun. **Dinî- Tasavvufî Halk Edebiyatı**. Adana: Karahan, 2011, s. 139.

¹⁸ Turgut Koca. **Güldeste, Nefesler, Ezgiler**. Ankara: Doğuş, 1987, s. 5.

¹⁹ Erman Artun. **Age**. s. 237.

²⁰ Ayşe Güvenç. **Anadolu'yu Aydınlatan Horasan Çerağı Hünkar Hacı Baktaş-ı Veli Makalat**. Ankara: Dorlion Yayınları, 2016, s.8.

²¹ Abdurrahman Güzel; Ali Tosun. **Türk Halk Edebiyatı El kitabı**. Ankara:Akçağ Yayınları, 2003, s. 369.

²² Erman Artun. **Age**. s. 237.

²³ Ayşe Güvenç. **Anadolu'yu Aydınlatan Horasan Çerağı Hünkar Hacı Baktaş-ı Veli Makalat**. Ankara: Dorlion, 2016, s. 8.

Makedonya- Kanatlar Köyünde Söylenen Nefeslerde Hacı Bektâş-ı Velî

Kanatlar köyünde söylenen nefeslerde de Hacı Bektâş-ı Velî önemli bir ulu şahsiyettir. Nefeslerden hareketle Hacı Bektâş-ı Velî hakkında değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmeye göre Hacı Bektâş-ı Velî ile ilgili dikkati çeken ilk nokta, nefeslerde “Hünkar Hacı Bektaş” sıfatlandırmasının olmasıdır.

*“Arzuladım size geldim
Hünkar Hacı Bektaş Veli
Eşiğine yüzler sürdüm
Hünkar Hacı Bektaş Veli”*

*Arzuladım size geldim
Hünkar Hacı Bektaş Veli
Eşiğine yüzler sürdüm
Hünkar Hacı Bektaş Veli”*

Bu ifade, Hacı Bektâş-ı Velî'nin “Hünkar” olarak kabul edildiğini göstermiş olmasının yanı sıra Hacı Bektâş-ı Velî'ye “hünkar” adı verilmesinin hikayesine de bir gönderme yapmaktadır. Hacı Bektâş-ı Velî'ye Hünkar lakabının verilmesinin hikayesi şöyledir:

“Bir gün Hacı Bektaş ile hocası Lokman Perende medresede, abdest almak için hayli uzak olan çeşmeden su getirmek nedense zor gelir. Bektaş hocasına,“ Hocam, bir dua etseniz de, su bizim bahçemizden aksa dışarıdan su getirmeye muhtaç olmasak”, der. Lokman Perende ise, “ Bektaş'ım, benim buna gücümüz yetmez. Öyleyse beraber dua edelim”, diye cevap verir. Hoca, talebe el açıp Hak divanına duaya dururlar. Bektaş secdeye kapanıp niyaz eder. Lokman Perende;“Amin”, der. Medresenin bahçesinde bilek kalınlığında bir pınar akmaya başlar. Lokman Perende Bektaş'ın bu kerametini görünce sevinçle; “ Ya Hünkâr!” diye seslenir. Böylece “Bektaş Hünkâr” diye anılır.”²⁴

Hacı Bektâş-ı Velî'ye verilen bu lakap,“gücü, yetkiyi elinde tutan, gizliyi ve açığı bilen, kerametleriyle dünyevi fizik kanunlarının gücünü kullanabilen özellikleri üzerinde taşıyabilecek yetenekte ve yetkiye sahip olmasından dolayıdır.

*“Güvercin donunda duran
Cümle eksikler bitiren
Beş taşı şahit gösteren
Hünkar Hacı Bektaş Veli*

*Kırk budakta sema yanar
Dolusun içenler kanar
Aşıklar sema döner
Hünkar Hacı Bektaş Veli”*

Hacı Bektâş-ı Velî'ye yakarış ve şefaata isteği de açıkça hissedilen bu mısralarda dikkati çeken en önemli husus Hacı Bektâş-ı Velî'nin güvercin donuna girmesi hadisesine telmih yapılmasıdır. Dona girmek (şekil değiştirme, metamorphose): İslamiyet'i kabul eden Türklerde Şamanizm'in en önemli izlerinden biri de dervişlerin istedikleri zaman bir hayvan veya kuş kuş şekline girmeleridir. Bektâşîlerin, bu eski Şaman inancını tasavvufa aktarıp “mana aleminde velayetle” bir neden bularak kuş donuna girmesi tasavvufi bir

²⁴Ayşe Güvenç. Age. s. 11.

Gülçin BALAT

keramet olarak gösterilir.²⁵ İkinci dizede yer alan “Aşıklar sema döner” cümlesi ise Alevî inancındaki Semah uygulamasına gönderme yapmaktadır.

Nefesin tamamına bakıldığında Hacı Bektâş-ı Velî sevgisi neredeyse her dizede kendini hissettirmektedir. Bunun yanında 8’li hece ölçüsüyle yazılmış olan bu nefes, “ababa”, “cccb” şeklinde uyaklanmıştır. Sade bir dil ile yazılmış nefeste İmam Rıza, Balım Sultan ve Pir Sultan Abdal gibi önemli ululara da yer verilmiştir. Nefes Defteri’nden aldığımız örneklem dahilinde incelediğimiz nefeslerde karşımıza çıkan en ilginç örnek Hacı Bektâş-ı Velî’yi anlatan bir nefesin Kanatlar’da tekrar yazılmasıdır.

*“Şu müsbet ilim'in kapısını açan
Biri Hacı Bektaş, biri Atatürk
Bu vatan en çok emeği geçen
Biri Hacı Bektaş, biri Atatürk*

*Yazdıkları yazı, Türkçe erenler
Konuştular sözü, Türkçe erenler
Kim okuttu bizi, Türkçe erenler
Biri Hacı Bektaş, biri Atatürk”*

Bu nefeste dikkati çeken en önemli nokta mukayeseli olarak iki ayrı şahsiyetin tek bir paydada buluşturulmasıdır. Bu mısralarda, Atatürk’ün Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu olarak görüldüğü yani Bektâşîlerin siyasi ve dini sahada örnek aldıkları liderlere yönelik bir övgü olduğu sezilmektedir. Minnet duygusu içeren bu mısralarda Türkçenin önemine vurgu yapılmıştır. Ferdî olarak kaleme alındığını düşündüğümüz bu nefesin din dışı bir içeriğe sahip olması oldukça ilgi çekicidir

*“Uyuma nöbetçi, uyan ha uyan
Adım yeniçeri, mehmetçik koyan
Erkek kadındır eşittir diyen
Biri Hacı Bektaş, biri Atatürk*

*İsmi anıldıkça gönüller coşar
Anıt Kabir dergâha koşar
Bu dünya durdukça ikisi yaşar
Biri Hacı Bektaş, biri Atatürk”*

Nefesin yazarı Hacı Bektâş-ı Velî ile Atatürk’ün özelliklerini paralel olarak sıralamaktadır. İki şahsiyete aynı derecede önem verdiği ve hangi özellikleri ile zihninde yer ettiğini açığa vurduğu açıktır. Atatürk’ün mezarı Anıtkabir’e gönderme yapılırken dini bir mekân olan dergaha Hacı Bektâş-ı Velî üzerinden gönderme yapılmakta aslında ikisinin birbirleri ile ayrılmaz olduğunu ifade etmeye çalışmaktadır. Atatürk’ün Hacı Bektâş-ı Velî tekkesini ziyaret etmesinden sonra Âşık Gülabi tarafından yazılmış bir nefesten esinlenilerek yazıldığını düşündüğümüz bu nefeste, Hacı Bektâş-ı Velî ve Atatürk aynı özelliklere sahip iki ulu şahsiyet olarak tasvir edilmekte, övülmekte ve örnek alınmaktadır. Bu dizelerde Türkçe sevgisi de vurgu yapılmıştır. Kanatlar köyünde Türkçenin yanında Atatürk sevgisi de çok önemli ve yaygındı. Âşık Gülabi’nin nefesindeki

²⁵ Erman Artun. **Dinî- Tasavvufî Halk Edebiyatı**. Adana: Karahan, 2011, s. 189.

Makedonya- Kanatlar Köyünde Söylenen Nefeslerde Hacı Bektâş-ı Velî

*“Uyuma Mehmetçik uyan ha uyan
Adın yeniçeri Mehmetçik koyan
Erkekle kadına eşittir diyen
Hacı Bektaş, biri Atatürk”*

Bu nefesteki değişikliğin sebebinin köyde Türkçenin ne kadar önemsendiğini göstermekte ve köy halkının nefesleri kendi duygu ve düşüncülerini de yansıtmak için kullandığını kanıtlamaktadır. İncelediğimiz bu nefeste Hacı Bektâş-ı Velî ilim ve fen sahibi bir kişi olarak tasvir edilir. Bu nefeste kullara Hacı Bektâş'ı ve Atatürk'ü örnek almaları öğütlenir.

Nefes örneklerimizden yararlanarak ortaya koyduğumuz çalışmada Hacı Bektâş-ı Velî, bazı nefeslerde Hz.Ali ile bir tutulmuştur. Hacı Bektaş'ın böyle bir ifadeyle sıfatlandırılması Allah'ın Hz.Ali'de tecelli ettiği düşüncesiyle bağdaştırıldığında belki de Bektâşîler için de Hacı Bektâş'ın da bu ifadelerle kutsallığı ve yüceliği ifade edilmek istenmiş olabilir. Nefesin geneline bakıldığında Bektaşî- Alevî inancına yönelik birçok motif yine şiirin genelinde lirik bir üslupla işlenmiştir.

2) Nefeslerde Yer Alan Diğer Şahsiyetler

Kanatlar köyünde söylenen nefeslerde zikredilen diğer önemli şahsiyetler Dikmen Baba, (H)ıdır Baba ve Balım Sultan'dır. Kanatlar köyünde bulunan Dikmen Baba Tekkesi köydeki Bektâşîlerin başta ikrar ayini olmak üzere adak, kurban gibi ritüellerini gerçekleştirdiği bir yerdir. Kaynak kişilerimizden aldığımız bilgiye göre tekkede Nevruz ve Hıdırellez törenleri de kutlanmakta ve nefesler okunmaktadır. Örneğin, Hıdırellez'de özellikle Bektâşî kesimden kişiler tekkeye gidip dua etmiş ve buraya eşyalarını bırakmıştır. Sabah olunca güneş doğmadan önce bırakılan eşyalar alınmaya gidilmiştir. İnsanlar Dikmen Baba'ya hayvanlarının yemlerini dahi bereketli olması için götürmüş ve sabahında onları da almıştır. Bu ritüele bakıldığında kökeninin Şamanizm inancına dayandığı ve James Frazer'in de önceden ifade etmiş olduğu taklit büyüsü veya temas büyüsü etkinliğidir. Bunun yanında insanlar tekkeye gelip dua edip dilek dilemektedirler. Bu tekkede bazı tekkelerde olanın aksine çaput veya bez bağlama ritüeli yapılmamaktadır. Dikmen Baba tekkesinde birkaç yatır bulunmaktadır.

İkrar ayini esnasında Dikmen Baba hakkında kaynak kişimizden aldığımız bilgi ise şöyledir: *“İdir Baba, Dikmen Baba onlar kardaşmış. Dikmen Baba'ya Hıdır Baba kardeş oldukları için demiş iki dede bi postta oturmaz. O demiş ki (Hıdır Baba) Dikmen Baba'ya o keçi tulumu hani dik demiş. O demiş “ Dikmem”. Bir sopa eline alır ateş atar. O düşer bura Kanatlar'a. Hem onun türbesi burada oluk hem kalır burda. İdir Baba Makedonsko Brod'ta. Kırçova'ya giderken. Çok büyük bir evliyaymış bunlar.”* Yakın bir zamanda derlediğimiz bu varyanta göre ise kaynak kişimiz tarafından Hıdır Baba ve Dikmen Baba'nın kardeş oldukları aktarılmıştır.

Bu nefes, ikrar töreninde kaynak kişilerce belli bir makam eşliğinde toplu halde söylenmiş olup hem de Nefes Defteri'nde yer almaktadır. Hem de katıldığımız kurban ikrar töreninde de söylenmiş ve tarafımızca kaydedilmiştir. Nefes söylenirken aralarda “hü” denerek nefese müzikalite katılmıştır. “Hü” ifadesi defterde yer almamaktadır. Bunun yanında Dikmen Baba'da muratlarını vermeleri için dua edilmekte ve yalvarılmaktadır. Bu nefeste Dikmen Baba'nın yanında İdir Baba'ya (Hıdır Baba)'ya da yer verilmiştir. Ancak Dikmen Baba “dost” olarak nitelendirilirken İdir Baba “şah” olarak nitelendirilmektedir. Bu nefesten hareketle Dikmen Baba'nın İdir Baba'nın dervişi olduğu düşüncesi kuvvetlenmektedir.

*“Ağlaya ağlaya geldik mürada
Ver bizim muradı Şah İdir Baba,*

Gülçin BALAT

*Yüz sürüp deryağına feryate geldim
Ver bizim muradı Şah İdir Baba,*

...

*(Derviş Halim) derler yüzünde hümmet
Mazlum bırakma bizi nesli Muhammed
Pirim Alim sensin sendande mürvet
Ver bizim muradı Şah İdir Baba,”*

Dikmen Baba hakkındaki diğer bir nefes ise şöyledir:

*“Cemalin nurundan hâk nazar kıldım
Dikmen Baba sultan Sultansın gerçek
Eyilip eşiğinden niyaz eyledim
Dikmen Baba Sultan Sultansın gerçek*

...

*(Şâbeti) Hep senin kemterin ayak türabi
Cümle mümanlara oldum eksari
Sanada vermişim ikrar imanı
Dikmen Baba Sultan Sultansın gerçek”*

Bu nefeste Dikmen Baba, “sultan” olarak betimlenmiştir. Nefesin genel içeriğine bakıldığında bu nefesin yola yeni giren bir derviş tarafından yazılmış olması muhtemeldir.

Kanatlar köyünde söylenen nefeslerde temelde, Hacı Bektâş-ı Velî ve Dikmen Baba zikredilmektedir. Hacı Bektâş-ı Velî ve Dikmen Baba yanında Bektâşî inancının temelini oluşturan Hak-Muhammed-Ali, Muhammed- Ali, Balım Sultan, Pir Sultan Abdal ve Veysel Karani’yi içeren nefesler bulunmaktadır. Bu şahsiyetlere ek olarak Alevî-Bektaşî inancının ve edebiyatının en sık işlenen konularından olan On İki İmam sevgisi nefeslerde görülmektedir. On iki İmam’ın isimleri her bir nefeste ayrı ayrı zikredilmektedir. Şahsiyetlere ek olarak Yusuf kıssasına göndermeler yapılmış ve Bektâşîliğe ait diğer kural ve düşüncelere ait motifler oldukça fazla işlenmiştir.

*“ Alemi cihanda (nuru) yayılan
Allah bir Muhammed Ali’dir Ali
Adem bedeninde vücudun bulan
Damandakan bedende can Ali’dir hü*

...

*Hak güvercin ulu kuştur dağlarda
İlim yaydı Horosandan köylerden
Abdal Pir Sultan’ım bizim soylardan
Hacı Bektaş Veli derler Ali’dir hü”*

Sonuç

Balkan coğrafyasında Bektâşîliğin temsil edildiği önemli merkezlerden olan Kanatlar köyünde 6 Mayıs 2017 tarihinde ikrar töreni esnasında derlediğimiz nefeslerden ve “Nefes Defteri” adlı eserden yola çıkarak nefes örnekleri üzerinden Hacı Bektâş-ı Velî tefekkürü hakkında değerlendirme yapmaya çalıştık. Çalışmamızdaki nefeslerden alınan örnekleme göre, Hacı Bektâş-ı Velî’nin “hünkâr, pîr, Hz. Ali gibi kutsal, meded umulan yüce kişi” sıfatlarında olduğunu tespit ettik. Nefeslerde Hacı Bektâş-ı Velî dışında başta yerel şahsiyetler olmak üzere dinî ve tarihî şahsiyetlere de yer verildiğini tespit ettik: Dikmen Baba, Hıdır Baba, Atatürk, Balım Sultan, Abdal Musa, Hz. Ali vs. İncelediğimiz nefeslerde dikkati çeken bir diğer unsur ise bazı

Makedonya- Kanatlar Köyünde Söylenen Nefeslerde Hacı Bektâş-ı Velî

nefeslerin yazarının mahlaslarıyla son dizede belirtilmiş olmasıdır. Bu örnek, Kanatlar köyünde müstakil eserlerin de üretildiğini kanıtlamakta ve Türk halk şiirinin bu bölgede temsil edildiğini kanıtlamaktadır.

Kaynakça

- 📖 Artun, Erman. Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı. Adana: Karahan Yayınları, 2011.
- 📖 Balat, Gülçin. Makedonya –Kanatlar Köyü Folkloru Üzerinde Bir İnceleme. Yayınlanmamış Yüksek Lisans
- 📖 Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2018.
- 📖 Bascom, William R. “Folklorun Dört İşlevi”. Çev.: Ferya Çalış. Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2. Ankara: Geleneksel, 2014, ss. 71-86.
- 📖 Çağ, Galip. 16. ve 17. Yüzyılda Osmanlı Hakimiyetinde Manastır. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- 📖 Çayırılı, Necati. “Makedonya Türkleri”. Balkanlar El Kitabı: Çağdaş Balkanlar. C.2. Ankara: Karam Araştırma ve Yayıncılık, 2013, s. 315.
- 📖 Duman, Selçuk. “Manastır”. Yeni Türkiye Rumeli Balkanlar Özel Sayısı, 67,(2015): 1522-1529.
- 📖 Güzel, Abdurrahman; Ali Tosun. Türk Halk Edebiyatı El kitabı. Ankara:Akçağ Yayınları, 2003.
- 📖 Güvenç, Ayşe. Anadolu’yu Aydınlatan Horasan Çerağı Hünkar Hacı Baktâş-ı Veli Makalat. Ankara: Dorlion Yayınları, 2016.
- 📖 Hamzaoğlu, Yusuf. Balkan Türklüğü. (Cilt I). Üsküp: Logos, 2010.
- 📖 İzeti, Metin. Balkanlar’da Tasavvuf. İstanbul: İnsan Yayınları, 2013.
- 📖 Koca, Turgut. Güldeste, Nefesler, Ezgiler. Ankara: Doğu, 1987.
- 📖 Uludağ, Süleyman. Tasavvuf Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2016.